

DUURZAAMHEIDSAGENDA LEIDEN 2016-2020

Werken aan een Duurzaam Leiden 2030

Vastgesteld door de gemeenteraad van Leiden december 2015

Inhoudsopgave

Inleiding	3
De 16 doelstellingen	5
1. Meer energie besparen	
2. Meer gebruik van duurzaam opgewekte energie	
3. Gemeente gaat voorop in energietransitie	
4. Duurzaam ondernemen vanzelfsprekend	
5. Transitie naar circulaire economie	
6. Uitbreiding en verbinding groen voor biodiversiteit en recreatie	
7. Bewoners vergroenen mee	
8. Biodiversiteit als uitgangspunt	
9. Minder afval	
10. Minder zwerfafval	
11. Minder restafval	
12. Verschuiving naar duurzame en slimmere mobiliteit	
13. Schonere lucht, betere gezondheid	
14. Waterbestendige stad	
15. Klimaatrobuuste stad	
16. Duurzaamheid uitdragen en stimuleren	
Financiering uit de Reserve Duurzaamheidsfondsen	36
Monitoring en evaluatie	38
Bijlage: Geraamde bestedingen per doelstelling	40

Inleiding

“Als stad van kennis en innovatie zou Leiden voorop moeten lopen op het gebied van duurzaamheid.” Aldus het motto van het ambitiedocument *Leiden Duurzaam 2030 – een kansrijke, leefbare stad voor nu en straks*, dat tegelijk met deze Duurzaamheidsagenda aan de raad is voorgelegd en de basis is voor de hierin vastgelegde maatregelen. Maar voorop lopen doet Leiden nog lang niet. Vandaar de gedrevenheid om Leiden kwalitatief beter te maken juist door de stad te verduurzamen. Vandaar ook de ambitie om ‘duurzaamheid’ te benoemen tot de derde pijler – naast ‘internationale kennis’ en ‘historische cultuur’ - van de Ontwikkelingsvisie 2030 ‘Leiden Stad van Ontdekkingen’.

Leiden Duurzaam 2030

In de voorbereiding van *Leiden Duurzaam 2030* is intensief gebruik gemaakt van de betrokkenheid van veel partners in de stad: ondernemingen, maatschappelijke organisaties, burgerinitiatieven en individuele personen. Al deze partners hebben hun kennis en ervaring, hun ideeën en enthousiasme ingebracht in dit proces. Hoogtepunt hierin was de inspirerende duurzaamheidsbijeenkomst in maart in de Hooglandse Kerk. Eens te meer werd duidelijk dat naast wetenschappelijke kennis ook zoiets bestaat als ‘lokale kennis’ en dat beide in Leiden ruimschoots voorradig zijn.

De ontvangen inspraakreacties en het advies van de Leidse Milieuraad (LMR) hebben inhoudelijk bijgedragen aan de uiteindelijke ambities, zoals ze nu aan de raad ter vaststelling zijn voorgelegd.

Deze *Duurzaamheidsagenda 2016-2020* kan worden beschouwd als het uitvoeringsplan voor de komende jaren, behorend bij de ambities van *Leiden Duurzaam 2030*.

Financiën Duurzaamheidsagenda 2016-2020

In het Beleidsakkoord is een bedrag van € 7 miljoen uitgetrokken voor duurzaamheidsfondsen. Van dit bedrag is al eerder, bij raadsbesluit 15.0013 van 9 april 2015, € 1.188.000 bestemd voor de activiteiten in het kader van de Duurzaamheidsprojecten 2015, voor de kosten van het participatietraject dat heeft geleid tot dit besluit en voor het aanstellen van de programmamanager duurzaamheid en een energiespecialist voor de periode 1 juli 2015 tot 1 juli 2018.

In deze Duurzaamheidsagenda wordt het resterende bedrag van € 5.812.000 toebedeeld aan verschillende doelen, verdeeld over de zes duurzaamheidsthema’s.

Suggesties en aanbevelingen van de raadscommissie

Tijdens de vergadering van de raadscommissie Leefbaarheid en Bereikbaarheid op 16 april 2015 hebben raadsleden tal van suggesties en aanbevelingen aan het college kenbaar gemaakt met betrekking tot de Duurzaamheidsagenda 2016-2020. Hieraan wordt in de navolgende paragrafen bij elk van de zes duurzaamheidsthema’s aandacht besteed.

Ook in algemene zin hebben raadsleden uitspraken gedaan over het duurzaamheidsbeleid. Hierop wordt in het kort ingegaan:

- De bepleite positieve grondhouding ten opzichte van initiatieven in de stad is geheel in de geest van *Leiden Duurzaam 2030*.
- Het schrappen of ‘beter begaanbaar’ maken van belemmerende regelgeving past bij een ‘faciliterende rol’ van de gemeente, al gaat aan zo’n stap natuurlijk steeds een afweging van de betrokken belangen vooraf.
- Het ‘smart’ formuleren van doelstellingen is in de geest van het streven om zoveel mogelijk tot een meetbare beschrijving van doelstellingen, prestaties en effecten te komen.
- Het is niet de ambitie om als gemeente actie te ondernemen waar dat niet nodig is. De gemeente zal zich niet richten op initiatieven die al rendabel in de markt zijn.
- Op weg naar een duurzame stad zetten we primair in op stimuleren, samenwerken, innovatieve ideeën en verleiding. Dat verdient de voorkeur boven negatieve prikkels zoals sancties of lastenverhoging. De gemeente wil niet betuttelen, gebieden of verbieden, maar de inwoners verleiden tot duurzaam gedrag.
- Niet alle op zich sympathieke ideeën, zoals een ‘burenbonus’ bij een gezamenlijk subsidieverzoek, kunnen worden overgenomen. Een administratieve verzwaring van subsidieregelingen moet worden voorkomen.
- Duurzaamheid wordt ‘verankerd’ in grote projectbesluiten en andere gemeentelijke beslissingen door daarin standaard een duurzaamheidsparagraaf op te nemen.
- Terecht hebben raadsleden gewezen op het belang van meetbaarheid van duurzaamheidsprestaties en –effecten. Hiervoor wordt verwezen naar de slotparagraaf van deze Duurzaamheidsagenda. Het monitoren en meten zien wij als een voortgaand proces van verdere

verfijning en verbetering, dat tot doel heeft aan onze inspanningen een zo groot mogelijke effectiviteit te verbinden.

Input vanuit de Leidse Milieuraad

Bij de uitwerking van de gemeentelijke ambities tot een Duurzaamheidsagenda is op tal van onderdelen dankbaar gebruik gemaakt van het advies van de Leidse Milieuraad (LMR) op *Leiden Duurzaam 2030* en enkele gesprekken met leden van dit adviesorgaan.

Daarbij is door de LMR onder meer gewezen op het feit dat om de duurzaamheidsambities waar te kunnen maken veel inzet en enthousiasme nodig zal zijn van de Leidenaren. De LMR heeft met het oog hierop het enorme belang van een goede communicatie met bewoners, bedrijven en instellingen in de stad benadrukt.

Programma Duurzaamheid

Met het oog op daadkracht en samenhang in de uitvoering van de duurzaamheidsacties is een Programma Duurzaamheid ingesteld, onder leiding van een programmamanager. Hiervoor is gekozen naar analogie van bestaande bijzondere programma's met een groot bestuurlijk gewicht, zoals Programma Binnenstad, Programma Kennisstad en Programma Bereikbaarheid.

De formele opzet van het Programma Duurzaamheid is gelijk aan die van genoemde bijzondere programma's. De wethouders zijn elk bestuurlijk verantwoordelijk voor de duurzaamheidsambities op hun beleidsterreinen. De wethouder Onderwijs, Sport en Duurzaamheid stimuleert en coördineert het geheel van de duurzaamheidsmaatregelen, informeert de raad en is de bestuurlijk verantwoordelijke voor het Programma Duurzaamheid.

Het Programma omvat een veelvoud aan maatregelen die door de ambtelijke organisatie worden getrokken dan wel worden begeleid of gefaciliteerd. Samenwerking met partners en het ruimte geven aan en faciliteren van duurzaamheidsinitiatieven uit de stad zijn daarbij het leidende principe.

De maatregelen vragen de inzet van een groot aantal teams in de gemeentelijke organisatie. Om de uitvoering van de maatregelen te borgen worden jaarlijks in de werkplannen van de verschillende teams de bijbehorende taken vastgelegd.

Het Programma Duurzaamheid wordt voorlopig ingesteld voor de periode eindigend op 1 juli 2018, terwijl deze Duurzaamheidsagenda betrekking heeft op de periode tot en met 2020. Dit betekent dat vóór 1 juli 2018 een besluit wordt genomen over al dan niet voortzetten van het Programma (en de functie van programmamanager) na die datum.

Platform Duurzaamheid

Ook wordt uitvoering gegeven aan het voornemen uit het Beleidsakkoord om een stedelijk Platform Duurzaamheid op te richten. Dit Platform is een essentiële schakel in de samenwerking tussen de gemeente en een veelheid aan partners in de stad, die er allen naar streven om Leiden voorop te laten lopen waar het gaat om duurzaamheid.

Het Platform zal voortbouwen op het fundament dat in de afgelopen jaren door het gemeentelijk team 'Duurzaam Leiden' als netwerkorganisatie is gelegd.

De vorm en werkwijze van het Platform wordt in samenspraak 'met de stad' uitgewerkt. De programmamanager bewaakt de formule en de continuïteit van het Platform.

Door deze Duurzaamheidsagenda uit te voeren zal Leiden in 2020 kunnen zeggen dat de stad goed op weg is om de lange-termijnambities van 2030 te halen en qua verduurzaming voorop te gaan lopen.

De 16 doelstellingen

Doelstellingen

De Duurzaamheidsagenda 2016-2020 bestaat uit 16 doelstellingen, verbonden aan de ambities van de 6 duurzaamheidsthema's van Leiden Duurzaam 2030.

Nr	Doelstelling	Thema
1	Meer energie besparen	ENERGIE
2	Meer gebruik van duurzaam opgewekte energie	
3	Gemeente gaat voorop in energietransitie	
4	Duurzaam ondernemen vanzelfsprekend	DUURZAAM ONDERNEMEN
5	Transitie naar circulaire economie	
6	Uitbreiding en verbinding groen voor biodiversiteit en recreatie	BIODIVERSITEIT
7	Bewoners vergroenen mee	
8	Biodiversiteit als uitgangspunt	
9	Minder afval	AFVALSTROMEN
10	Minder zwerfafval	
11	Minder restafval	
12	Verschuiving naar duurzame en slimmere mobiliteit	DUURZAME MOBILITEIT
13	Schonere lucht, betere gezondheid	
14	Waterbestendige stad	KLIMAATADAPTATIE
15	Klimaatrobuuste stad	
16	Duurzaamheid uitdragen en stimuleren	Duurzaamheid algemeen

De 16 doelstellingen worden bereikt door het uitvoeren van een groot aantal maatregelen in de periode 2016-2020.

In dit document worden de 16 doelstellingen elk afzonderlijk beschreven en toegelicht. De doelstellingen worden met bijbehorend budget en – waar mogelijk – met effectindicator vastgesteld door de raad. Jaarlijks zal in de programmabegroting aan de raad worden gerapporteerd over de voortgang van de doelstellingen.

Financiën

Per doelstelling worden financiële middelen vastgesteld, waarmee de bij elke doelstelling behorende maatregelen worden gefinancierd. De bedragen per doelstelling verschillen onderling, ook omdat de gemeentelijke rol per doelstelling zal verschillen. De gemeente zal zich laten zien als aanjager, investeerder, (co-)financier, stimulator, uitvoerder, subsidieverlener, etc. De bedragen bij de doelstellingen zijn tot stand gekomen door een raming van de beoogde maatregelen. In de bijlage wordt een specificatie gegeven van geraamde bestedingen die, bij elkaar opgeteld, de bij de doelstellingen behorende bedragen vormen.

Om de doelstellingen zo goed en effectief mogelijk te kunnen behalen is gekozen voor een niet volledig 'vastgepind' maatregelenpakket. Vanwege de voortdurende innovatieve ontwikkelingen, maar ook en vooral om recht te doen aan de initiatieven uit de stad wordt gekozen voor een flexibel pakket. Als iets namelijk het onderwerp duurzaamheid kenmerkt is het de snelheid van ontwikkelingen en de veelheid van initiatieven van burgers, instellingen en bedrijven in de stad. Het is dan ook zaak om optimaal te kunnen inspelen op een initiatief of ontwikkeling, zolang deze maar qua doel, effectiviteit en financiën past bij een van de 16 doelstellingen.

Effecten

Per doelstelling worden de beoogde effecten benoemd, waar mogelijk aangevuld met indicatoren. Ook wordt in het kort de stand van zaken gegeven van de – aan de betreffende doelstelling gerelateerde - projecten die deel uitmaken van het eerdere raadsbesluit Duurzaamheidsprojecten 2015..

THEMA ENERGIE

In september 2013 is door meer dan 40 landelijke organisaties het *Energieakkoord voor duurzame groei* gesloten, gericht op verduurzaming van de energievoorziening in Nederland. In dit Energieakkoord zijn twee speerpunten opgenomen, namelijk de besparing van energie en het verhogen van het aandeel duurzame energie in de totale energievoorziening. De gemeente Leiden onderstreept het belang van deze twee speerpunten, welke volledig in lijn zijn met de Trias Energetica, hét paradigma voor duurzame ontwikkeling, en draagt zo bij aan de landelijke (tevens Europese en mondiale) duurzaamheidsambities op energiegebied.

Energieverbruik in de gebouwde omgeving

Liefst 60% van het totale energieverbruik van Leiden wordt gebruikt in de gebouwde omgeving. Dit aandeel is minder opmerkelijk, wanneer men beseft dat Leiden één van de dichtst-bebouwde steden van Nederland is. Het Leidse energieverbruik in de gebouwde omgeving was in 2012 goed voor 400.000 ton CO₂-uitstoot, een significante hoeveelheid. Vanzelfsprekend zal de gemeente Leiden dan ook volop inzetten om deze uitstoot en het energieverbruik te laten zakken. Deze inzet draagt daarmee bij aan het bereiken van het doel: een gemeente die in 2030 40% minder CO₂ dan in 1990 uitstoot. Duidelijk zal zijn dat de meeste middelen en capaciteit die voor duurzaamheid beschikbaar zijn gesteld zullen worden ingezet voor het thema 'energie'.

Leiden wil als dichtbebouwde stad voorop lopen in het opwekken en gebruik maken van duurzame energie. Momenteel loopt Leiden hierin achter. Aan het opwekken van duurzame energie wordt dan ook, naast de reductie van het energieverbruik, een hoge prioriteit toegekend. Leiden richt zich naar de ambitie dat in 2020 20% van de in de Leidse regio verbruikte energie lokaal dan wel regionaal duurzaam is opgewekt. Om dit te bereiken is een flinke inzet op het nemen van lokale en regionale maatregelen en samenwerking noodzakelijk.

Het gebruik van hernieuwbare energie uit de zon is een mooi voorbeeld van het meer lokaal opwekken van duurzame energie. Een extra uitdaging in het verduurzamen van de Leidse gebouwen-voorraad ligt in het feit dat we te maken hebben met een aanzienlijk percentage aan historische bebouwing, en twee beschermde stadsgezichten waarbij veel panden zijn aangeduid als monument. Dat biedt echter ook grote kansen om als stad voorop te lopen!

Verduurzaming in de oude binnenstad

In een intensieve samenwerking met Erfgoed Leiden en Omstreken (ELO) zal worden gezocht naar innovatieve benaderingen waarbij gebouwd erfgoed en duurzaamheidsingrepen zich niet langer moeizaam tot elkaar verhouden, maar elkaar versterken. Daartoe zal aansluiting gezocht worden bij het historisch bouwsysteem van de stad en haar panden. Concreet betekent dit, dat er met maatwerkadvies voor wordt gezorgd dat energiebesparende maatregelen niet onbedoeld tot technische schade leiden, dat energiebesparende maatregelen de unieke beeldkwaliteit (van met name de binnenstad) liefst zelfs versterken, en dat oplossingen die onze voorouders gebruikten voor nog steeds actuele uitdagingen - zoals het verwarmen en wind- en waterdicht houden van huizen - worden bestudeerd als inspiratiebron voor nieuwe maatregelen. De gemeente en ELO spannen zich in op basis van de bovenstaande uitgangspunten samen met de stad één of meerdere aansprekende pilots te realiseren die nieuwe initiatieven stimuleren door in de praktijk aan te tonen dat erfgoed en duurzaamheid elkaar niet uitsluiten.

Voorbeeldfunctie

Daarnaast erkent de gemeente Leiden dat het naast zijn faciliterende, verbindende en aanjagende rol in de energietransitie, ook een andere belangrijke functie in de stad vervult, namelijk die van het goede voorbeeld geven. Hoe kunnen wij van andere partijen verwachten duurzame maatregelen te treffen, wanneer de gemeente Leiden als organisatie niet minstens eenzelfde ontwikkeling nastreeft?

In elke van de drie hierna beschreven doelstellingen wordt gestreefd naar de maatregelen die de grootste CO₂-reductie per bestede euro opleveren. Deze aanpak is onze richtlijn om onze middelen zo effectief mogelijk te besteden.

Doelstellingen en doelen

1. *Meer energie besparen*
Besparing van 1,5% in het finaal energieverbruik op jaarbasis.
2. *Meer gebruik van duurzaam opgewekte energie*
Samen met de regio realiseren dat in 2020 20% van de in de regio verbruikte energie lokaal dan wel regionaal duurzaam is opgewekt.
3. *Gemeente gaat voorop in energietransitie*
De gemeente Leiden voert een CO₂-neutrale bedrijfsvoering in 2020. Alle vastgoedobjecten uit de gemeentelijke kernportefeuille zijn in 2020 voorzien van een maatwerkadvies op het gebied van duurzaamheidsmaatregelen, bij minimaal 25% van de objecten zijn maatregelen doorgevoerd.

Suggesties van raadsleden

De raad heeft voor het thema Energie een aantal suggesties gedaan:

- Het identificeren van de 'grootste vervuilers' en het selecteren van projecten die het meest kunnen opleveren qua verlaging van CO₂-uitstoot maakt deel uit van de doelstellingen. Ook in de Warmtevisie, die in 2016 wordt opgesteld, zal worden ingegaan op het meten van de CO₂-uitstoot en de mogelijkheden deze drastisch te verminderen.
- De gemeentelijke gebouwen krijgen speciale aandacht, zowel bij de analyse van hun energieverbruik, als waar het gaat om de mogelijkheden voor opwekking van hernieuwbare energie.
- De bepleite doorvoering van LED-verlichting in de hele stad vindt nu al plaats. Bij vervanging van armaturen wordt standaard overgegaan op LED-verlichting.
- Met bewustwordingscampagnes gericht op energieverbruik moet kritisch worden omgegaan. Er kan ook een 'overkill' van voorlichting en communicatie ontstaan. Eén van de opgaven van de komende tijd zal dan ook zijn te (laten) onderzoeken hoe de verleiding tot duurzaam gedrag het best kan worden georganiseerd.

THEMA	ENERGIE
Doelstelling 1	Meer energie besparen
Toelichting	Energiebesparing bij woningen draagt bij aan de klimaatdoelstelling van de gemeente Leiden, leidt tot meer woon-/werkcomfort en zorgt voor een lagere energierekening. Een win-win-win situatie dus! 60% van het energiegebruik in de gemeente Leiden komt uit de gebouwde omgeving, een aangrijpingspunt voor ons om hier volop op in te zetten. En de energie die we als gemeente niet verbruiken, hoeven we ook niet duurzaam op te wekken. Het besparen van energie moet voor iedereen, bewoners, bedrijven en instellingen, als prioriteit worden aangemerkt.
Geplande maatregelen	Door gerichte maatregelen en concrete acties zal de gemeente Leiden in de komende tijd het energieverbruik in de stad laten dalen. Dit doen we voornamelijk door onze focus te leggen op de bestaande woningen, te weten: <ul style="list-style-type: none">• <u>maatwerk aan particuliere woningbezitters</u> aan te bieden op het gebied van energiebesparing;• het <u>ondersteunen van duurzame buurtinitiatieven</u>;• het <u>maken van individuele afspraken met de woningcorporaties</u> om naast de gemaakte prestatieafspraken verdere stappen te nemen op duurzaamheidsgebied. Het maatschappelijk- en bedrijfstvastgoed staan ook op het vizier van de gemeente, en in de periode van 2016-2020 zullen we inzetten op het faciliteren in <u>het terugdringen van het energieverbruik van maatschappelijk vastgoed</u> (zoals sportaccommodaties, zwembaden, buurthuizen en schoolgebouwen) en <u>bedrijfstvastgoed</u> . Dat de gemeente Leiden met de reeds gestarte <i>Green Deal Verduurzaming Schoolgebouwen</i> een landelijke

	<p>voorbeeldfunctie heeft, laat zien dat er al goede stappen worden genomen. Tevens wil de gemeente Leiden bewustzijn creëren voor de economische kansen die duurzaamheid voor ondernemers en maatschappelijke instellingen biedt, zowel op de korte als lange termijn.</p> <p>In een historische studentenstad als Leiden willen we ook de mogelijkheden om ons <u>erfgoed en studentenhuisvesting aan te pakken</u> niet laten liggen en zetten we dus in op de verduurzaming van beiden door middel van maatwerkadvies.</p> <p>Verder <u>stimuleren we energie-neutrale nieuwbouw</u> door het inrichten van pilotprojecten en het aanhouden van het Bouwbesluit.</p> <p>Het al bestaande Fonds 'Investeren in Thuis', waarmee inwoners van Leiden duurzame maatregelen om energie te besparen deel gesubsidieerd krijgen, zal voortgezet worden, evenals het uit het Energieakkoord voortvloeiende Duurzaam Bouwloket, wat een belangrijke rol kan spelen in de communicatie naar burgers. Dit initiatief maakt op inzichtelijke wijze duidelijk welke duurzaamheidsmaatregelen per woning zowel technisch mogelijk als economisch rendabel zijn.</p>
Planning	2016-2020
Prestatie, effect, indicator	<p>Gestreefd wordt naar een jaarlijkse besparing van 1,5% in het finaal energieverbruik.</p> <p>Effectindicator: het energieverbruik per jaar in geheel Leiden, uitgedrukt in TJ (terajoule) per jaar.</p>
Financiën	€ 1.375.000 uit de Reserve Duurzaamheidsfondsen.
Betrokken partners	In ieder geval: Omgevingsdienst West-Holland, ELO, woningcorporaties, schoolbesturen, DUWO, Universiteit Leiden.
Hiermee gaan we voorop lopen	Toonaangevende rol in de verduurzaming van scholen en erfgoed
Stand van zaken Duurzaamheidsprojecten 2015	<p><u>A-1 Initiatief Zeeheldenbuurt richting Energieneutraal</u> Budget: € 150.000 vanuit Reserve Duurzaamheidsfondsen in 2015 vastgesteld Stand van zaken: Project loopt door t/m 2017. Externe projectleider is gestart in september.</p> <p><u>A-2 Betere controles energiebesparende maatregelen bij bedrijven (Wet milieubeheer)</u> Budget: Valt binnen de begrote bijdrage aan de Omgevingsdienst West-Holland. Stand van zaken: Omgevingsdienst West-Holland voert dit uit en blijft dit uitvoeren in 2016-2020</p> <p><u>A-3 Project Duurzame Monumentenzorg</u> Budget: wordt gefinancierd vanuit Duurzaamheidsfonds I (Investeren in Thuis). Stand van zaken: Uitvoering door ELO. Het project loopt door t/m 2017</p> <p><u>A-4 Deelprogramma Gebouwde omgeving</u> Budget: Loopt via Rijk naar VNG Stand van zaken: Duurzaam Bouwloket is opgericht</p> <p><u>A-5 Energiescans in de Horeca</u> Budget: € 30.000 vanuit Reserve Duurzaamheidsfondsen in 2015 vastgesteld Stand van zaken: Opgestart. Loopt door t/m 2016</p> <p><u>B-1 Verduurzaming van schoolgebouwen</u> Budget: € 60.000 vanuit Reserve Duurzaamheidsfondsen in 2015 vastgesteld. Stand van zaken: Green Deal ondertekend door 36 scholen. 2^e helft 2015: eerste stappen richting verduurzamen gebouwen. Loopt door t/m 2016</p>

THEMA	ENERGIE
Doelstelling 2	Meer gebruik van duurzaam opgewekte energie
Toelichting	<p>De energie die we gebruiken na de behaalde besparing op het totaal moet zoveel mogelijk duurzaam opgewekt zijn. Immers, energie die duurzaam is opgewekt brengt minder CO₂-uitstoot met zich mee dan energie uit conventionele bronnen. In een dichtbebouwde stad als Leiden zijn de mogelijkheden om duurzaam op te wekken niet al te groot, de kansen die zich aandienen zullen we echter met beide handen aangrijpen.</p> <p>De aan deze doelstelling verbonden uitdaging willen we nadrukkelijk in <i>regionaal</i> verband aangaan, om het speelveld voor verduurzaming te verbreden en daarmee meer kansen te creëren.</p> <p>Het gebruik van duurzame warmte, opgewekt door middel van biomassa, warmte-koude-opslag (WKO), een duurzame bron voor de bestaande stadsverwarming en het duurzaam opwekken van elektriciteit middels zonne-energie hebben prioriteit in de Leidse situatie.</p>
Geplande maatregelen	<p><u>Stimuleren van het opwekken van duurzame energie</u> staat hoog op de agenda voor de gemeente Leiden. Grote inspirerende projecten met zonne-energie zorgen niet alleen voor een vergroot aandeel duurzame energie, maar ook voor extra 'exposure'. Iconische plekken, zoals het Energiepark (onderdeel van het Singelpark), zijn uitgelezen locaties hiervoor; de gemeente Leiden is voornemens dit soort locaties te onderzoeken op hun mogelijkheden. Daarnaast beseft de gemeente ook dat het bij dit soort projecten veelal om grote investeringen gaat en dat de mogelijkheden van de gemeente om deze investeringen op zich te nemen gering zijn. Het faciliteren en aanjagen van dit soort grote projecten behoort wel tot de taken van de gemeente; hier zal dus op ingezet gaan worden.</p> <p>Dat warmtebehoefte voor een groot deel verantwoordelijk is voor onze energievraag geeft Leiden en de buurgemeenten ook een goed aangrijpingspunt voor het duurzaam opwekken van energie. Een significant deel van de Leidse woningvoorraad en bedrijfsvastgoed is aangesloten op het stadsverwarmingsnet, dat warmte levert die tot wel 45% minder CO₂-uitstoot met zich meebrengt dan reguliere verwarming via gasgestookte ketels. Het stadsverwarmingsnet wordt nu nog gevoed met een conventionele elektriciteitscentrale, in de toekomst komt deze restwarmte van een meer duurzame bron. Het waar mogelijk faciliteren van de <u>aansluiting, uiterlijk in 2020, van het Leidse op het Rotterdamse warmtenet</u>, waardoor restwarmte uit het Rotterdamse havengebied naar Leiden wordt getransporteerd, heeft de hoogste prioriteit voor de gemeente.</p> <p>Deze acties maken deel uit van een bredere <u>gemeentelijke Warmtevisie</u>, die wij in 2016 gaan ontwikkelen. Hierin wordt speciale aandacht besteed aan de acties die wij samen met de partners in de regio zullen oppakken. Onderdeel van die visie is ook, dat wij aansluitingen op het stadswarmtenet willen aanmoedigen. Ook zal in dit verband de haalbaarheid van (eventueel tijdelijke) duurzame energieopwekking op excentrische locaties in de stad worden onderzocht.</p> <p>Het bewust maken van mensen om duurzame maatregelen te nemen doen wij als gemeente onder andere door <u>duurzaamheid te stimuleren bij Leidse evenementen</u>. Tevens heeft de gemeente Leiden een verantwoordelijkheid in de regio, en zullen wij dus onderzoeken hoe wij duurzame energie kunnen opwekken in samenwerking met andere gemeenten. Onderzoeks- en communicatiemiddelen voor het thema energie vallen hier ook onder.</p>
Planning	2016-2020
Prestatie, effect, indicator	Effectindicator: Percentage energie uit hernieuwbare bronnen in het totaal van het verbruik in de regio.
Financiën	€ 1.000.000 uit de Reserve Duurzaamheidsfondsen.
Betrokken partners	Programmabureau Duurzame Warmte en Koude Zuid-Holland, Gemeente Rotterdam, Nuon Warmte, Warmtebedrijf Rotterdam, deelnemers aan het

	CELSIUS-project, EnergiekLeiden.
Hiermee gaan we voorop lopen	Iconische opwekprojecten in de historische binnenstad zoals Energie(neutraal)park, aansluiting bij Zuid-Hollandse Warmteronde
Stand van zaken Duurzaamheids-projecten 2015	<u>B-2 Voltooien van de Warmtekansenkaart</u> Budget: reguliere middelen. Stand van zaken: Eind 2015 gerealiseerd

THEMA	ENERGIE
Doelstelling 3	Gemeente gaat voorop in energietransitie
Toelichting	De gemeentelijke organisatie moet een voorbeeldrol gaan vervullen voor stad en regio in de lopende energietransitie. Niet alleen is de gemeentelijke organisatie zelf een significant grote organisatie in de stad, zowel qua vastgoedportefeuille als het aantal werknemers, wanneer de gemeente van andere partijen verduurzaming verwacht zal de gemeente zelf ook zijn stappen moeten nemen. Het verduurzamen en inzichtelijk krijgen van het energiegebruik van de organisatie is de grootste prioriteit.
Geplande maatregelen	<p>Uitgangspunt voor de nieuwe ambtelijke huisvesting is een zo duurzaam mogelijk gebouw binnen het vastgestelde financiële kader. Daarbij wordt vanuit de duurzaamheidsambities ingezet op een energieneutraal gebouw.</p> <p>Leiden heeft naast zijn eigen huisvesting voor de gemeentelijke ambtenaren nog een groot aantal vastgoedobjecten. Dit aantal zal aankomende jaren worden teruggebracht naar ongeveer 200 objecten die dan behoren tot de gemeentelijke kernportefeuille. <u>Verduurzaming van deze panden, evenals van de nieuw te creëren eigen huisvesting</u>, heeft hoge prioriteit voor de gemeente. Mogelijke nieuwe maatregelen zijn gericht op isolatie, plaatsing van zonnepanelen, installeren van slimme meters, verduurzaming van de gemeentelijk ICT, etc. Ook het bewerkstelligen van een energielabel voor een groot deel van het gemeentelijk vastgoed is een maatregel die wordt genomen.</p> <p>Middelen uit de Duurzaamheidsagenda voor deze doeleinden zijn louter bedoeld als aanjaaggeld; het geld dat terugvloeit uit het exploitatievoordeel kan opnieuw geïnvesteerd worden.</p> <p>Daarnaast heeft de gemeente Leiden de afgelopen jaren te weinig gedaan aan het inzichtelijk maken van het eigen energieverbruik en <u>een degelijke energie-coördinatie</u> is dan ook van groot belang voor de organisatie. Het verbruik van energie door de gemeente, bijvoorbeeld door het gebruik van verkeerslichten of lantaarnpalen, wordt voortaan duurzaam ingekocht.</p> <p>Ook wordt er een serieuze slag gemaakt op het gebied van de <u>verduurzaming van de openbare verlichting</u> (denk aan LED-verlichting, dimregime, brandtijden) en de <u>communicatie ter verduurzaming van de eigen organisatie</u> en zal <u>duurzaam aanbesteden en inkopen</u> van groter belang worden.</p>
Planning	2016-2020
Prestatie, effect, indicator	<p>Prestaties: De gemeente voert een CO₂-neutrale bedrijfsvoering in 2020. Alle vastgoedobjecten uit de gemeentelijke kernportefeuille zijn in 2020 voorzien van een maatwerkadvies over te nemen duurzaamheidsmaatregelen, Bij ten minste 25% van de objecten zijn maatregelen doorgevoerd.</p> <p>Effectindicator: Percentage energiebesparing in gemeentelijke gebouwen.</p>
Financiën	€ 625.000 uit de Reserve Duurzaamheidsfondsen.
Betrokken partners	SP71.

THEMA DUURZAAM ONDERNEMEN

In het Beleidsakkoord 2014-2018 staat de uitspraak: *"We zien duurzaamheid nadrukkelijk ook als economische kans. Dit thema verbinden we daarom met de economie van de stad."*

Zoals al aangegeven in het ambitiedocument gaat het bij duurzaam ondernemen niet om één inhoudelijk thema, maar om de manier waarop de economische sector omgaat met de diverse duurzaamheidsthema's; alle inhoudelijke thema's (energie, afval, mobiliteit, biodiversiteit en klimaatadaptatie) komen hier in meerdere of mindere mate voor. We hebben daarbij bovendien de ambitie om als stad van kennis en innovatie voorop te lopen op het gebied van duurzaamheid. Leiden Duurzaam 2030 moet worden gezien als een aanvulling op en een verrijking van de Ontwikkelingsvisie 2030 'Leiden, Stad van Ontdekkingen'; naast de pijlers internationale kennis en historische cultuur komt als derde pijler: duurzame stad.

De gemeente wil dit faciliteren en stimuleren door met de actieve duurzame ondernemers, diverse kennisinstellingen en betrokken maatschappelijke organisaties een sterk netwerk op te zetten. Zo wordt het mogelijk innovaties een kans te geven waarbij onderzoek, kennis en ervaring wordt opgebouwd, wordt geleerd en de ervaringen lokaal, nationaal of wellicht zelfs internationaal kunnen worden gedeeld. Het verbinden van onderzoek, innovatie en bedrijvigheid is de 'Leidse sleutel' om complexere vraagstukken op het gebied van duurzaamheid op een integrale wijze te helpen oplossen. Kennis is er. Ook in Leiden. Onder andere op het gebied van biobased economy – plantinhoudstoffen en zeker ook op het gebied van gedragswetenschappen. Het hierbij aanwezige kennisnetwerk in samenwerking met bedrijven biedt perspectief om duurzaam ondernemen ook onder andere sectoren een impuls te geven.

Duurzaam ondernemen is nog geen vanzelfsprekendheid en zal zich de komende jaren moeten gaan ontwikkelen. Daarnaast zal 'Leiden duurzame stad' de transitie maken naar een circulaire stad.

Doelstellingen en doelen

4. Duurzaam ondernemen vanzelfsprekend

- Netwerk duurzaam ondernemen
- Duurzaamheidsprijs
- Energiebesparing bij bedrijven
- Afvalbesparing bij bedrijven
- Duurzame gemeentelijke organisatie

5. Transitie naar circulaire economie

- Plan van aanpak twee bedrijfssectoren en twee bedrijventerreinen
- Perspectief naar circulaire economie, circulaire stad

Suggesties raadsleden

Ook voor dit thema zijn enkele suggesties door raadsleden gedaan:

- Een Green Deal circulaire gebouwen, met name gericht op herbestemming van kantoorpanden, past goed bij dit thema; het is daarnaast ook een eigentijdse vorm van afvalpreventie. We gaan onderzoeken of dit een goed middel is in het verlengde van bestaand beleid met betrekking tot leegstand van kantoorpanden.
- Er is geopperd om een ambassadeur duurzaamheid, speciaal voor ondernemers aan te wijzen. Dit is echter niet nodig, omdat deze rol al is belegd in de organisatie.
- De gedane suggestie om de horeca te stimuleren minder vlees te gebruiken zal niet worden opgevolgd. We stimuleren de horeca om de bedrijfsvoering te verduurzamen (onder meer via de aangeboden energiescans) en voedselverspilling tegen te gaan. Maar we willen niet proberen om de gemeentelijke invloed uit te strekken tot de menukaart. De consument is daar aan zet.

THEMA	Duurzaam Ondernemen
Doelstelling 4	Duurzaam ondernemen vanzelfsprekend
Toelichting	Duurzaam ondernemen is nog geen vanzelfsprekendheid. We hebben nog onvoldoende in beeld waar de ondernemers in Leiden op het

	<p>gebied van duurzaamheid staan en op welke thema's ze actief zijn of interesse in hebben. Tevens moet duidelijk worden waar (al) innovatiekracht, kennis en ervaring op het gebied van duurzaam ondernemen zit en hoe deze kennis en ervaring verder kan worden gedeeld. Dit beperkt zich niet tot de stadsgrenzen, maar heeft ook zeker te maken met de kansen en mogelijkheden in regionaal verband. In het bijzonder moet hier ook de samenwerking Leiden-Delft-Erasmus (LDE) Sustainability Center worden genoemd. Ook moet duidelijk worden waar kansen op succesvolle innovaties op het gebied van duurzaamheid liggen. Daarbij gaat het niet alleen om kansen om tot duurzame producten of meetbare resultaten te komen, maar ook om beter inzicht in processen van duurzaam ondernemen, cultuurverandering en gedragsverandering die daaraan ten grondslag liggen. Geld blijft altijd een belangrijk stimulator. Meer en meer worden daarnaast de voordelen en opbrengsten op langere termijn van belang om de duurzaamheidsambities lokaal, nationaal en internationaal te bereiken.</p>
<p>Gepplande maatregelen</p>	<p><u>Enquête</u> Onder de ondernemers in Leiden zal een enquête worden gehouden om meer inzicht te krijgen waar ze staan op het gebied van duurzaamheid en in welke thema's men met name actief is of in geïnteresseerd is. In relatie tot de transitie naar circulaire economie (zie doelstelling 5) kunnen mogelijk ook de verschillende grond- en afvalstromen in beeld worden gebracht.</p> <p><u>Netwerk in beeld – broedplaats voor duurzaam ondernemen</u> Om het netwerk van duurzame ondernemers en de aanwezige kennis bij de diverse kennisinstellingen beter in beeld te krijgen zullen tevens in samenwerking met de diverse stakeholders bijeenkomsten worden georganiseerd.</p> <p><u>Duurzaamheidsprijs</u> Met het jaarlijks organiseren van een duurzaamheidsprijs voor de meest duurzame ondernemer wil de gemeente duurzame ondernemers belonen voor de inzet die men op dit gebied hebben getoond en dat het inspiratie mag geven voor andere ondernemers om ermee aan de slag te gaan.</p> <p><u>Concrete acties op de inhoudelijke thema's</u> Om duurzaam ondernemen concreet te faciliteren worden diverse projecten uitgevoerd om daadwerkelijk duurzaamheidswinst te behalen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Binnen het thema Energie worden bij de horecasector gratis energiescans uitgevoerd. Deze worden, bij gebleken succes, ook aangeboden aan andere bedrijfssectoren. - Eveneens binnen het thema Energie voert de Omgevingsdienst een energiecontrole uit onder de grote bedrijven (jaarlijks verbruik van ten minste 50.000 kWh en/of 25.000 kubieke meter gas) die wettelijk verplicht zijn om maatregelen voor energiebesparing te nemen. - Binnen het thema afval zal binnen het project 'De Leidse Keuken' de horeca worden uitgedaagd om voedselverspilling terug te dringen, waaraan gekoppeld een prijs voor de horeca-ondernemer die het beste resultaat heeft behaald. - Tevens zullen binnen het thema 'afvalstromen' afspraken worden gemaakt met de grootste bedrijven over afvalreductie - Ook op het gebied van afval zal, via de VNG, de afvalindustrie gestimuleerd worden tot minder verpakkingen en plastic tasje. - Binnen het thema 'mobiliteit' wordt bedrijven informatie aangeboden, maatwerk, om tot een afgewogen keuze voor duurzame mobiliteit te komen. - Binnen het thema 'mobiliteit' worden initiatieven op het gebied van deelauto-gebruik door bedrijven verder gestimuleerd. - Duurzame mobiliteit wordt bij ondernemers gestimuleerd door

	<p>het uitdragen van mobiliteitsmanagement. Hierbij kan gedacht worden aan maatregelen in het kader van Slim werken, Slim reizen en Het Nieuwe Werken. Op dit moment is al een mobiliteitsmakelaar onder meer op dit onderdeel actief; deze zal dit ook in de komende periode blijven doen.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ook zal het fietsgebruik bij bedrijven actief gestimuleerd worden. <p><u>Duurzame gemeentelijke organisatie</u> Op het gebied van duurzaamheid verwacht de gemeente het nodige van de stadspartners; dat varieert van inzet van kennis, onderzoek tot het daadwerkelijk uitvoeren van acties om tot onder andere energiebesparing te komen, voorkómen van afval en/of realiseren van afvalrecycling en/of kiezen voor duurzame vormen van mobiliteit. Daarin kan de gemeentelijke organisatie zelf niet achterblijven! De gemeente heeft in haar ambitie een Duurzame Stad te zijn een prominente voorbeeldfunctie. De gemeente zal concreet aan de slag gaan om het energieverbruik in haar panden te verlagen, afval te voorkómen of te recyclen en hiervoor meetbare doelstellingen te formuleren. Tevens zal worden gekeken wat het betekent voor duurzaam aanbestedings- en inkoopbeleid.</p> <p>Naast het behalen van concrete resultaten is verinnerlijking van duurzaamheid in de organisatie nodig. Het college heeft in haar beleidsakkoord ondubbelzinnig het belang van Leiden als Duurzame Stad onderschreven. Het realiseren van de ambities kan dan ook niet enkel als de taak van één organisatieonderdeel gelden, maar moet een breed gedragen verantwoordelijkheid van het gehele gemeentelijke apparaat zijn.</p> <p>Duurzaamheid is, meer nog dan een programma, een andere manier van denken en werken.</p> <p><u>Gemeentelijk maatwerk</u> De accountmanagers van de gemeente voor bedrijven zullen samen met de medewerkers van de Omgevingsdienst en Holland Rijnland optreden als duurzaamheidsambassadeurs.</p>
Planning	2016-2020
Prestatie, effect, indicator	<p>Prestaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Overzicht van Leidse ondernemers en hun activiteiten op het gebied van verduurzaming. • Uitgevoerde energiescans in de horeca, die zijn gevolgd door maatregelen. <p>Effectindicator: jaarlijks energieverbruik van bedrijven in Leiden, uitgedrukt in TJ (terajoule).</p>
Financiën	€ 205.000 uit de Reserve Duurzaamheidsfondsen.
Betrokken partners	Centrummanagement Leiden, Ondernemersverenigingen, VNO-NCW, Universiteit Leiden, LDE Sustainability center, Hogeschool Leiden, LUMC, Stichting duurzame horeca Leiden, ROC Leiden, Omgevingsdienst West-Holland, Holland Rijnland, Hoogheemraadschap van Rijnland, Heineken Nederland
Hiermee gaan we voorop lopen	Een (regionaal) netwerk van bedrijven die elkaar stimuleren en inspireren waar het gaat om verduurzaming.
Stand van zaken Duurzaamheidsprojecten 2015	<p><u>C-1 BREEAM Quick scan Bio Sciencepark</u> Budget: uit projectbudget Stand van zaken: Quick scan is uitgevoerd</p> <p><u>C-2 Aanschaf Zoutelektrolyse zwembad de Zijl</u> Budget: € 264.000 vanuit specifiek budget door raad beschikbaar gesteld Stand van zaken: De voorbereiding van de aanbestedingsprocedure is afgerond. Start uitvoering opdracht in januari 2016. Naar verwachting</p>

	zal de installatie in maart of april 2016 operationeel zijn.
THEMA	Duurzaam Ondernemen
Doelstelling 5	Transitie naar circulaire economie
Toelichting	<p>Leiden circulaire stad wordt bereikt met het realiseren van een circulaire economie. In een circulaire stad worden alle grondstoffen na gebruik teruggebracht in de kringloop en opnieuw gebruikt voor nieuwe producten en diensten; afval bestaat niet meer, grondstoffen worden efficiënt gebruikt. Dit leidt tot milieuwinst, kostenbesparing en extra waardecreatie. Indirect wordt innovatieve bedrijvigheid en daarmee tevens werkgelegenheid gestimuleerd. Een circulaire economie wordt niet van vandaag op morgen gerealiseerd en zal zich niet beperken tot enkel de gemeente Leiden, maar zeker ook de Leidse regio of zelfs verder. De sterke aanwezigheid van enerzijds kennisinstellingen en anderzijds krachtige innovatieve duurzame ondernemers kan zich ook hier laten gelden, en op de lange termijn mede gaan bijdragen aan een aantrekkelijk vestigingsbeleid in Leiden en de regio. Op het gebied van de circulaire economie heeft de regio Holland Rijnland een start gemaakt met het Biobased Economy programma. Ook de komende jaren zal hiermee door worden gegaan. Duidelijker moet worden welke rol de gemeente in de circulaire economie en het biobased economy programma in het bijzonder kan innemen.</p>
Geplande maatregelen	<p>Voor de gemeente is het meest directe aangrijpingspunt in relatie tot de circulaire economie aan het eind van de keten: de afvalfase. Hierbij zal de gemeente van het managen van afvalstromen zich moeten ontwikkelen tot het samen met stakeholders herontwerpen van product- en materiaalketens die in de kringloop blijven. Dit begint met het selecteren van de meest kansrijke grondstoffen (grondstoffen die een hoge milieudruk veroorzaken, grote volumes vertegenwoordigen en van economische waarde kunnen zijn).</p> <p>Binnen de transitie naar een circulaire economie past ook gemeentelijke ondersteuning, faciliteren van kringloopbedrijven en maatschappelijke initiatieven op het gebied van lenen en repareren.</p> <p>Eisen voor circulaire economie / cradle to cradle kunnen door de gemeente ook opgenomen worden in het aanbestedingsbeleid om op die manier innovatieve bedrijven op dit gebied te stimuleren.</p> <p><u>Plan van aanpak twee bedrijventerreinen en twee bedrijfssectoren</u> Aansluitend op doelstelling 4 ('duurzaam ondernemen vanzelfsprekend') en op de informatie uit de enquête en uit de bijeenkomsten over de stand van zaken van duurzaam ondernemen in Leiden, zal er de komende jaren voor minimaal twee bedrijfssectoren en twee bedrijventerreinen een plan van aanpak worden opgesteld. Bovendien staat daarbij de omslag naar circulair ondernemen centraal.</p> <p><u>Kansen voor commerciële recycling</u> De gemeente zal ook proactieve bedrijven die 'cradle to cradle' producten en / of diensten leveren of duurzame innovaties op afvalgebied op de markt brengen faciliteren, eventueel via een constructie van 'revolving fund'.</p>
Planning	2016-2020
Prestatie, effect, indicator	<p>Prestaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Plannen van aanpak voor bedrijventerreinen. • Plannen van aanpak voor bedrijfssectoren. <p>Effectindicator: Er is voor deze doelstelling nog geen effectindicator. Het bepalen van een indicator hoort bij de opdracht van het Programma Duurzaamheid.</p>
Financiën	€325.000 uit de Reserve Duurzaamheidsfondsen.
Betrokken partners	Zie onder doelstelling 4

THEMA BIODIVERSITEIT

Het besef dat behoud van biodiversiteit essentieel is voor de leefbaarheid, zowel op het platteland als in de stad, dringt bij steeds meer mensen door. Op de wereldconferentie over Duurzame Ontwikkeling in Johannesburg (2002), omschreef Jan Pronk "biodiversiteit" al als de biologische levensverzekering van de mensheid. Deze levensverzekering komt – overal- steeds meer onder druk te staan; wereldwijd is de biodiversiteit de laatste 35 jaar met meer dan een derde afgenomen.

Leiden wil het verlies aan biodiversiteit een halt toeroepen. In 2010 is in Leiden met bewoners van stad en ommeland een *Biodiversiteitsactieplan* opgesteld. Veel van de toen beschreven projecten zoals het Singelpark en groene routes tussen stad en ommeland zijn nu in uitvoering. In 2013 is de Nota *Versterken en verbinden van het groen in Leiden* vastgesteld. Daarin is geformuleerd hoe Leiden de kwaliteit van het groen wil verbeteren.

Leiden is een dichtbebouwde stad, met weinig ruimte voor groen en natuur, maar met een prachtige gevarieerde groene omgeving buiten haar grenzen. De twee belangrijkste doelen die ook nu in deze Duurzaamheidsagenda worden bevestigd zijn daarom:

- het verbeteren van het groene, ecologische en recreatieve netwerk, anders gezegd: de groene verbindingen in en om de stad;
- zorgen voor meer en natuurlijk groen: vergroening van de stad en verbetering van de biodiversiteit.

Dat gaan we doen door een goed recreatief netwerk aan te leggen waarlangs recreanten makkelijk hun weg kunnen vinden naar het buitengebied. Wanneer de groene eilanden binnen de stad beter onderling en met buiten verbonden worden en knelpunten worden weggenomen, kan de natuur zijn weg vinden en zich herstellen.

Leiden sluit aan bij het initiatief *Groene Cirkel Bijenlandschap*. Door aanleg van een netwerk voor bijen, aansluitend op het regionaal bijennetwerk, krijgen bijen en ook andere insecten en vlinders een impuls. En daarvan profiteren weer de vogels en andere dieren.

Leiden heeft sinds tien jaar een *Stadsnatuurmeetnet* dat de ontwikkelingen van de natuur globaal in kaart brengt. Een natuurwaardenkaart zal de resultaten makkelijk inzichtelijk maken voor iedereen. Leiden werkt samen met de regionale partners aan het project Leidse Ommelanden, een koepelproject van meer dan veertig groene recreatieve projecten, die in de periode tot 2020 gerealiseerd worden. Door deze projecten wordt het buitengebied aantrekkelijker. Leiden loopt voorop door – samen met Naturalis en de Universiteit - te werken aan een monitoringsysteem, dat de door deze projecten tot stand gebrachte verbetering van de biodiversiteit gaat meten.

Heel belangrijke partners zijn daarnaast de bewoners zelf. Velen voelen zich verbonden met het groen in hun wijk en willen daaraan zelf bijdragen. Ook is er animo voor aanleg van groene daken. De gemeente wil hen daarbij stimuleren door fondsen en subsidieregelingen. Groene buurtinitiatieven zijn niet alleen goed voor biodiversiteit maar ook voor klimaatbeleid. Daarnaast hebben zij positieve sociale effecten. Tegenover het enthousiasme voor groen staat echter ook een trend om particuliere en bedrijfstuinen te verstenen. De gemeente wil door communicatie en faciliteren eraan werken om die ontwikkeling te keren en heeft zich daarvoor aangesloten bij het landelijk initiatief *Operatie Steenbreek*.

De gemeente Leiden heeft – ook voor biodiversiteit – naast haar aanjagende rol een voorbeeldfunctie. Dat heeft betrekking op beheer (meer ruimte laten voor natuurlijk leven waar dat kan), op de keuze van onkruidbestrijdingsmiddelen, maar ook op realisatie van groene daken, groene gevels en groene parkeerterreinen. Het belangrijkste is echter dat er een mentaliteitsverandering plaats vindt binnen het gemeentelijk apparaat, die erop neerkomt dat de gemeente bij al haar handelen "biodiversiteit" als gelijkwaardig uitgangspunt meeneemt in het geheel van overwegingen. Bij beheer is qua biodiversiteit nog een grote winst te behalen. En bij ruimtelijke ontwikkelingen zal verbetering van biodiversiteit en uitbreiding van groen een vast thema moeten zijn. Leiden zal gaan werken volgens de nieuwe Natuurwet, maar de verankering in de organisatie in een vroeg stadium van het planproces is een punt van aandacht.

Doelstellingen en doelen

6. **Uitbreiding en verbinding groen voor biodiversiteit en recreatie**
Groen ecologisch en recreatief netwerk in en om de stad waardoor biodiversiteit verbetert.
7. **Bewoners vergroenen mee**
Meer groene daken, geveltuinen, en particuliere en bedrijfstuinen met minder stenen.
8. **Biodiversiteit als uitgangspunt**
Meer en natuurlijk groen: vergroening stad en verbetering biodiversiteit

Suggesties raadsleden

- Door raadsleden is de vergroening van schoolpleinen bepleit en het verbreden en vernieuwen van de duurzaamheidseducatie. Aan deze suggesties wordt tegemoetgekomen in de doelstellingen, behorend bij dit thema. Ook de last die dieren kunnen ondervinden van verlichting in de stad heeft onze aandacht. We zullen kritisch kijken naar de soort, de mate en het regime van verlichting in de openbare ruimte, waarbij we onder meer rekening houden met vleermuizen.
- In 2015 wordt het *Beeldkwaliteitsplan Groen* gerealiseerd. In de nieuwe *Omgevingsvisie* wordt uiteraard ook ingegaan op de groene structuren en landschappen en de kwaliteit daarvan. Het ecologisch netwerk zal in het kader van de Duurzaamheidsagenda in beeld worden gebracht en later uitwerking krijgen in omgevingsplannen. Daarmee wordt in feite invulling gegeven aan de suggestie van één der raadsleden van een groene structuurvisie.
- De door een raadslid geuite ambitie dat Leiden nummer 1 moet worden wat betreft geveltuinen en groene daken nemen we niet over: een competitie tussen Leiden en andere steden op onderdelen van het duurzaamheidsbeleid moet niet richtinggevend zijn voor onze inspanningen. Dit doet niet af aan het belang en het nut van geveltuinen en groene daken en het feit dat we hiermee wel degelijk voorop kunnen lopen.

THEMA	Biodiversiteit
Doelstelling 6	Uitbreiding en verbinding groen voor biodiversiteit en recreatie
Toelichting	Leiden werkt aan de verbetering van de biodiversiteit en de recreatieve mogelijkheden in de stad. Daartoe zorgt zij ervoor dat zowel het groen in de stad onderling beter met elkaar wordt verbonden als dat ook de verbinding van het stadsgroen met het groen in de regio wordt verbeterd. Daarnaast werkt Leiden ook aan substantiële uitbreiding van het groen, waardoor de recreatieve mogelijkheden zowel kwantitatief als kwalitatief verbeteren. Ook de biodiversiteit profiteert van deze uitbreiding. Ten behoeve van de biodiversiteit wordt daarnaast gericht ingezet op het inventariseren en waar mogelijk wegnemen van knelpunten. De (wilde) bijen worden gefaciliteerd door aanleg van een bijennetwerk en aanpassing van het beheersregime, waarvan ook vlinders en insecten profiteren.
Geplande maatregelen	De belangrijkste maatregelen zijn: <ul style="list-style-type: none"> • Aanleg groene recreatieve web • Ecologische knelpunten fauna wegnemen • Aanleg bijennetwerk In en om Leiden wordt gewerkt aan realisatie van het groene <u>recreatieve web</u> . Verschillende projecten zijn in ontwikkeling en uitvoering en hebben financiering voor aanleg van basis groenstructuren. Doel van de Duurzaamheidsagenda is om de biodiversiteit belangen en -kansen te waarborgen. De volgende projecten dragen hieraan bij: <ul style="list-style-type: none"> ○ Aanleg Singelpark

	<ul style="list-style-type: none"> ○ Groene recreatieve routes ○ Leidse Ommelanden (> 40 regionale groenprojecten) ○ Zone Vlietland – Oostvlietpolder – Cronesteijn <p>Het Singelpark krijgt de komende jaren steeds duidelijker gestalte. Ook de Groene recreatieve routes worden aangelegd. Zij krijgen waar mogelijke een biodiverse aankleding. De binnen- en buitenstedelijke groenprojecten van project <i>Leidse Ommelanden</i> krijgen in de periode tot 2020 hun beslag. De biodiversiteitswinst van de projecten van de Leidse Ommelanden zal worden gemonitord. Voorts komt er een volledig nieuwe verbinding tussen de Oostvlietpolder en Cronesteijn, wat nieuwe mogelijkheden geeft aan recreanten en natuur.</p> <p>Ten tweede komt er een <u>onderzoek naar knelpunten en verbetering van inrichting en beheer</u> van groen en water voor fauna (met name zoogdieren, amfibieën, vissen). De ecologische knelpunten worden geïnventariseerd, en zullen waar mogelijk worden weggenomen. Het vissenreservaat in de Havenwijk blijft in stand en wordt indien mogelijk en wenselijk uitgebreid.</p> <p>Ten derde zullen de inrichting en het beheer van groen worden <u>verbeterd qua bruikbaarheid voor bijen</u>. Bermen zullen worden ingezaaid met bijenplanten, en het beheer wordt verbeterd door waar mogelijk later te maaien, opdat bermen de tijd krijgen om in bloei te komen. In het Singelpark wordt het effect van deze strategie gemonitord.</p>
Planning	2016 - 2020
Prestatie, effect, indicator	<p>Prestaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Goede verbindingen naar buiten gerealiseerd en gebruikt. • Leidse Ommelanden; projecten gerealiseerd en gemonitord op biodiversiteit. • Zone Vlietland-Oostvlietpolder-Cronesteijn gerealiseerd • Onderzoek en verbetering inrichting en beheer groen en water voor fauna (met name zoogdieren, amfibieën, vissen: gereed en toenemend geïmplementeerd in ruimtelijke ontwikkelingen) • Bijenstand 2020 gemonitord en vergeleken met nulmeting; toename soorten en aantal bijen. <p>Effecten en effectindicatoren:</p> <ul style="list-style-type: none"> - soortenrijkdom flora en fauna: aantal waargenomen soorten; - areaal groenoppervlak: aantal hectaren groen; - waardering van groen: rapportcijfer voor recreatieve waarde.
Financiën	€ 325.000 uit de Reserve Duurzaamheidsfondsen.
Betrokken partners	Omgevingsdienst West-Holland, Heineken, Groene Cirkels, Provincie, Zuid-Hollands Landschap, Vrienden van het Singelpark, Naturalis, Universiteit Leiden
Hiermee gaan we voorop lopen	Regionaal ecologisch- en bijennetwerk met o.a. Singelpark en het programma Leidse Ommelanden, de samenwerking met de regio qua bijen en het monitoringssysteem
Stand van zaken Duurzaamheidsprojecten 2015	<p><u>F-2 Project Uitvoering van de motie “50 tinten groen” (M140097/19)</u></p> <p>Bevordering variatie in beplanting en meer aandacht voor ecosysteemdiensten en de functionaliteit van biodiversiteit.</p> <p>Budget: reguliere uren</p> <p>Stand van zaken: wordt doorgevoerd in groene ontwikkelingen, loopt door tot en met 2020</p>

THEMA	Biodiversiteit
Doelstelling 7	Bewoners vergroenen mee
Toelichting	Groen is essentieel voor de leefbaarheid in de wijk en heeft raakvlakken met zowel biodiversiteit als met klimaatbeleid. Daarnaast zijn er sociale aspecten. Bewoners kunnen een belangrijke rol spelen bij zowel aanleg als onderhoud van groen in de wijken. Het gaat dan zowel om aanleg van geveltuinen, het vergroenen en minder stenig maken van particuliere (en bedrijfs-)tuinen, het gezamenlijk aanleggen van groene buurtprojecten, als om aanleg van groene daken en groene gevels. Verder is bij de Duurzaamheidsprojecten 2015 reeds de actie opgenomen (G4) Uitvoering van de Motie "Vergroen de stad" (zie hierna onder 'stand van zaken').
Geplande maatregelen	<p>Leiden maakt er werk van om veel partijen in de stad bij groen en biodiversiteit te betrekken. Dit gebeurt door de volgende acties:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Stimuleren van meer groen in de binnenstad en andere wijken, opzet wijkactieplannen. • Stimulering en ondersteuning van kleinschalige initiatieven. • Groene daken en gevels. • Tegengaan gebruik chemische onkruidbestrijdingsmiddelen. <p>Als aanvulling op de Campagne Groene Golf door Leiden, (o.m. bewonersavonden ter promotie van het Fonds lokale initiatieven), zullen er wijkactieplannen worden opgezet in binnenstad en wijken. Het aanjagen van kleinschalige groene initiatieven wordt voortgezet en gefaciliteerd door het Fonds lokale initiatieven.</p> <p>Groene daken en gevels worden gestimuleerd met een nieuw op te zetten subsidieregeling. Er wordt gezien of prioriteit kan worden gegeven aan initiatieven die plaatsvinden op wateroverlastplekken en hittegevoelige locaties.</p> <p>Bewoners, organisaties en bedrijven zullen worden benaderd om geen gebruik meer te maken van chemische onkruidbestrijdingsmiddelen. Er wordt informatie verstrekt en er worden convenanten afgesloten. Uiteraard geeft de gemeente zelf al, op grond van wettelijk voorschrift, het goede voorbeeld.</p>
Planning	2016-2020
Prestatie, effect, indicator	<p>Prestaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Aantal gerealiseerde wijkplannen. • Aantal gerealiseerde kleinschalige initiatieven. • Subsidieregeling voor groene daken. • Aantal gerealiseerde m² groen dak. • Convenanten met bedrijven over onkruidbestrijding. Voor bewoners wordt een campagne georganiseerd. • Volkstuinen hebben afwijzing van deze middelen opgenomen in hun reglement. <p>Effecten en effectindicatoren: - soortenrijkdom flora en fauna: aantal waargenomen soorten; - areaal groenoppervlak: aantal hectaren groen; - waardering van groen: rapportcijfer voor recreatieve waarde.</p>
Financiën	€ 225.000 uit de Reserve Duurzaamheidsfondsen.
Betrokken partners	Groene IdeeCafé, Volkstuinen, Universiteit Leiden, BioSciencepark, Woningcorporaties, etc.
Hiermee gaan we voorop lopen	Hoge aandeel participatie van bewoners in groen en het geheel aan bijzondere kleinschalige burgerinitiatieven en oppervlakte groene daken

Stand van zaken Duurzaamheids- projecten 2015	<u>G-4 Project ' Vergroen de stad' (M140097/4)</u> Campagne om verstening van tuinen tegen te gaan Budget: € 30.000 Stand van zaken: het project is gestart in 2015 en loopt door t/m 2020. <u>H-2 Project 'Groene Golf door Leiden'</u> Ter promotie Fonds Lokale Initiatieven Budget: reguliere uren Stand van zaken: loopt door totdat het fonds is uitgeput.
---	---

THEMA	Biodiversiteit
Doelstelling 8	Biodiversiteit als uitgangspunt
Toelichting	<p>Biodiversiteit is een kwetsbare waarde die het bij afweging vaak aflegt tegen hardere waarden als verkeer, ruimtelijke ontwikkelingen, etc. Leiden gaat de waarde biodiversiteit juist bewust betrekken in alle sectoren en bij alle afwegingen die over de stad worden gemaakt. Leiden wil een grotere variatie en daardoor biodiversiteit realiseren bij de keuze van bomen en beplantingen. Leiden hecht veel waarde aan onderzoek naar stadsnatuur en bomen en maakt de kennis hierover toegankelijk voor de inwoners en de medewerkers. Dit gebeurt via een Natuurwaardenkaart en een Groene Kaart in het kader van de Bomenverordening.</p>
Geplande maatregelen	<p>Leiden neemt daartoe de volgende maatregelen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bevordering van variatie in beplanting en meer aandacht voor ecosysteemdiensten en biodiversiteit. • Gegevens stadsnatuur en bomen digitaal toegankelijk. • Versterken van boomstructuren. • Stimuleren van vergroening van schoolpleinen. • Natuur-inclusief ontwerpen en bouwen. <p>De <u>Motie 50 tinten groen</u> (zie hiervoor ook: doelstelling 6, 'stand van zaken') heeft betrekking op de biodiversiteit van de beplantingen in de stad. Leiden werkt eraan om een zo groot mogelijke variëteit aan beplantingen te realiseren, waarbij ook de effectieve waarde voor biodiversiteit wordt meegewogen.</p> <p>De toegankelijkheid van de natuurgegevens in de stad zal worden verbeterd door (in het kader van de Bomenverordening) een digitale <u>Natuurwaardenkaart en een Groene Kaart</u> te maken die voor iedereen toegankelijk is.</p> <p>De <u>boomstructuren worden versterkt</u>, door de streefbeelden uit het Beeldkwaliteitsplan (gemaakt in het kader van de Nota <i>Verbinden en versterken van het groen in Leiden</i>) actief toe te passen bij ontwikkelingen in de stad. Ook Stedelijk Beheer draagt hieraan bij door te werken conform het Beeldkwaliteitsplan.</p> <p>Er zijn al diverse scholen met een <u>groen schoolplein</u>; we streven naar uitbreiding door scholen te begeleiden bij het maken van een plan voor ontwerp, beheer en gebruik.</p> <p><u>Natuur-inclusief ontwerpen en bouwen</u>: Bij bouwplannen is vanaf het begin van het planproces een groenparagraaf opgenomen. Ook in de aanbestedingsprocedures wordt biodiversiteit een vast onderdeel. Bij de herontwikkeling van openbare ruimten wordt speciaal gekeken naar de mogelijkheden voor vergroting van het groenoppervlak.</p>
Planning	2016-2020

Prestatie, effect, indicator	<p>Prestaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nieuw beplantingsregime; de verbreding van keuze van te planten groen is volledig doorgevoerd in groenplannen. • In 2020 ligt er een bruikbare Natuurwaardenkaart en is er een toegankelijk digitaal instrument voor de Bomenverordening. • In 2020 werkt men conform het Beeldkwaliteitsplan; biodiversiteit is verankerd in beheerbeleid en –plannen. • Biodiversiteit is in 2020 opgenomen in het planproces en in de aanbestedingsprocedure. • Aantal groene schoolpleinen. <p>Effecten en effectindicatoren:</p> <ul style="list-style-type: none"> - soortenrijkdom flora en fauna: aantal waargenomen soorten; - areaal groenoppervlak: aantal hectaren groen; - waardering van groen: rapportcijfer voor recreatieve waarde.
Financiën	€ 32.000 uit de Reserve Duurzaamheidsfondsen.
Betrokken partners	Scholen, Fonds 1818.
Hiermee gaan we voorop lopen	De grote diversiteit aan bomen en andere beplanting in Leiden en het Arboretum in het Singelpark en het grote percentage groene schoolpleinen.
Stand van zaken Duurzaamheidsprojecten 2015	<p><u>F-3 Biodiversiteit als wegingsfactor</u></p> <p>Vaststellen van een methode waarmee de biodiversiteitsprestaties van Leiden kunnen worden gemeten. Met speciale aandacht voor het Singelpark.</p> <p>Budget: reguliere uren</p> <p>Stand van zaken: loopt door in 2016.</p>

THEMA AFVALSTROMEN

Grondstoffen worden schaars, terwijl mondiaal de vraag naar energie en grondstoffen door een gestegen welvaartsniveau en groeiende wereldbevolking alleen maar toeneemt. Om het welvaartsniveau op peil te houden, moeten we op een andere manier omgaan met beschikbare grondstoffen. In ons huishoudelijk afval zitten veel bruikbare grondstoffen. De afgelopen decennia is het landelijke afvalbeleid zich dan ook steeds meer gaan richten op hergebruik en recycling van afvalstromen / grondstoffen. Voordien werd al het afval (inclusief waardevolle grondstoffen) grotendeels als restafval ingezameld en verbrand of gestort. Het landelijk afvalbeleid richt zich nu meer op de totale materiaalketen: van afvalpreventie tot de gescheiden inzameling van afvalstoffen als winning van grondstoffen en de verwerking van die grondstoffen tot nuttige producten.

Ladder van Lansink

Afvalinzameling wordt dus meer en meer het verzamelen van waardevolle grondstoffen. In het sluiten van de keten, heeft afvalbeheer een cruciale rol: preventie, hergebruik en recycling zijn manieren waarop grondstoffen efficiënter en duurzamer kunnen worden benut, terwijl verbranding en vergisting kunnen bijdragen om een deel van de energie terug te winnen. Door afval als grondstof te gebruiken zijn minder nieuwe grondstoffen nodig om in de vraag hiernaar te voorzien en wordt CO₂ reductie gerealiseerd. In het Nederlandse afvalstoffenbeleid is een prioriteitsvolgorde voor afvalbeheer opgenomen, de Ladder Van Lansink. De ladder is erop gericht prioriteit te geven aan de meest milieuvriendelijke verwerkingswijze: A) preventie, (B) nuttige toepassing door producthergebruik (C) nuttige toepassing door materiaalhergebruik (sorteren en recyclen), (D) nuttige toepassing als brandstof (E) verbranden als vorm van verwijderen, (F) storten van afval.

Voor gemeenten is scheiding van grondstoffen (hergebruik en recycling) de belangrijkste vorm om restafval te verminderen. Preventie van (rest)afval zal zich voornamelijk op landelijk of internationaal niveau afspelen. Dit laat echter onverlet dat de gemeente voor de stad Leiden eigenstandige doelstellingen wil hebben voor vermindering van afval. Zie hiervoor ook doelstelling 5 (transitie naar circulaire economie).

Doelstellingen en doelen

- 1. Minder afval**
Reductie van afval door preventie en door inzet van afval als nuttige grondstof ten behoeve van de circulaire economie.
- 2. Minder zwerfafval**
Reductie van zwerfafval door preventie en door het stimuleren van het aanbieden van het afval op de juiste plek.
- 3. Minder restafval**
Een forse reductie van het aandeel restafval door een betere afvalscheiding ter stimulering van hergebruik en nuttige toepassing van afvalfracties.

Suggesties van raadsleden

- Ook vanuit de raad is het belang benadrukt van onderzoek naar de mogelijkheden om het gedrag te beïnvloeden wat betreft het scheiden van afval. Dit is een van de vormen van gedragssturing die de gemeente met behulp van de Universiteit wil onderzoeken.
- De door een raadslid voorgestelde oplossing van een 'mobiele milieustraat' is niet overgenomen; er is gekozen voor andere prioriteiten. Er wordt bijvoorbeeld onderzocht of de (in nabijheid zijnde) milieustraat van Voorschoten-Wassenaar wellicht ook voor Leiden kan worden ingezet.

THEMA	Afvalstromen
Doelstelling 9	Minder afval
Toelichting	<p>Afvalbeheer vormt de laatste schakel in de materiaalketen. Door minder afval te produceren en door afval als grondstof te gebruiken kan CO₂ reductie worden gerealiseerd. Door preventie of nuttige toepassing door producthergebruik is afval geen afval meer, maar vormt het een onderdeel van de circulaire economie.</p> <p>Een treffend voorbeeld vormen de goederen die in de kringloopwinkel belanden of op marktplaats worden verkocht. Voor het stimuleren van hergebruik van gedragen kleding, oude meubels is een belangrijke rol weggelegd voor de kringloopwinkels. Er is een duidelijke trend te zien om kwalitatief goed gemaakte producten, zoals meubels en kleding te waarderen en een tweede of derde leven te geven. Oude meubels worden getransformeerd tot trendy meubels; kleding is vintage, of wordt vermaakt. Tweedehands materialen en onderdelen worden steeds vaker creatief hergebruikt.</p> <p>Voor recycling van wit- en bruingoed maken we de burger beter attent op de "oud voor nieuw regeling", waarbij winkels en leveranciers verplicht zijn om het oude apparaat in te nemen als het nieuwe wordt aangeschaft.</p> <p>Voor het stimuleren van afvalscheiding is een goede communicatie onontbeerlijk en sluit Leiden aan op landelijke communicatie- en educatiecampagnes.</p> <p>Leiden kent thans onvoldoende financiële prikkels om de hoeveelheid afval te beperken en afvalscheiding te stimuleren, zoals een gedifferentieerd tarief of een kostendekkende afvalstoffenheffing. We willen onderzoek doen naar (gedeeltelijke) invoering van het principe van de vervuiler betaalt.</p>
Geplande maatregelen	<ul style="list-style-type: none"> • We gaan werken aan een ambitieus kaderstellend beleid en uitvoeringsplan 2017-2030. Doel: hogere scheidingsdoelstellingen. Onderzoeken mogelijkheden en wenselijkheid nascheiding. Onderzoek andere werkwijzen afvalscheiding. Onderzoek mogelijkheden doorvoeren principe 'vervuiler betaalt'. • Afspraken met ondernemers: afvalreductie bij grootste bedrijven Actieve benadering, samenwerking, faciliteren (Zie: faciliteren bedrijven in transitie). • Afspraken met ondernemers: voedselverspilling Horeca tegengaan. Door o.a. ondersteuning Stichting Duurzame Horeca Leiden • Bevorderen kansen circulaire economie Leiden door onderzoek, faciliteren, subsidie. • Leeneconomie bevorderen: ondersteunen kleinschalige burgerinitiatieven vanuit Fonds 2. • Via VNG verpakkingindustrie stimuleren minder verpakkingen en plastic tasjes. • Communicatie over 'Oud voor Nieuw' regeling. • Bevorderen uitbreiding inleverpunten.
Planning	2016-2020 met een doorkijk naar doelstellingen tot 2030

Prestatie, effect, indicator	Effectindicator: Gemiddelde hoeveelheid afval per inwoner per jaar, uitgedrukt in kilo's.
Financiën	€ 150.000 uit de Reserve Duurzaamheidsfondsen.
Betrokken partners	NVRD, Nedvang, Wecycle, Nederland Schoon, Duurzaam Leiden.
Hiermee gaan we voorop lopen	Leiden heeft het minste afval per inwoner vergeleken met gemeente uit dezelfde stedelijkheidsklasse.

THEMA	Afvalstromen
Doelstelling 10	Minder zwerfafval
Toelichting	Het gemeentelijke afvalbeheer is er mede op gericht om zwerfafval en het dumpen van afval te voorkomen. De gemeente wil dat inwoners, gebruikers en bezoekers van de stad hun afval op de juiste wijze aanbieden en meewerken aan het voorkomen van zwerfafval te voorkomen. Hiervoor worden maatregelen uitgewerkt, zoals het tegengaan van zwerfvuil rond afvalcontainers en het tegengaan van zwerfafval in het stedelijk groen. Uit een succesvolle proef bij een parkje is gebleken dat niet het aantal prullenbakken, maar de grootte en de plaats van een afvalbak bijdraagt aan een schonere openbare ruimte. Deze proef krijgt dan ook navolging in andere Leidse parken en plantsoenen. Voor het tegengaan van zwerfafval is een effectieve communicatie een belangrijke vereiste. Leiden sluit aan op landelijke communicatiecampagnes over het juist aanbieden van afval. Voor scholen wordt gebruik gemaakt van een educatieproject.
Geplande maatregelen	<ul style="list-style-type: none"> • Zwerfafvalbestrijdingsplan • Uitrol van de nieuwe werkwijze van afvalinzameling en tegengaan van zwerfvuil in stedelijk groen en water • Communicatiecampagne • Educatieprogramma voor scholen.
Planning	2016-2020
Prestatie, effect, indicator	Er is voor deze doelstelling nog geen effectindicator. Het bepalen van een indicator hoort bij de opdracht van het Programma Duurzaamheid.
Financiën	Geen bijdrage nodig uit de Reserve Duurzaamheidsfondsen. Subsidie uit het Afvalfonds 'Uitvoeringsmaatregelen bestrijding Zwerfafval'.
Betrokken partners	Nationale organisaties als de Vereniging voor Afval- en Reinigingsmanagement (NVRD); Nedvang, Wecycle, Nederland Schoon.
Hiermee gaan we voorop lopen	Leiden wordt in 2017 de beste Binnenstad van Nederland, mede dankzij de schonere openbare ruimte.

THEMA	Afvalstromen
Doelstelling 11	Minder restafval
Toelichting	<p>Afvalinzameling wordt meer en meer het inzamelen van waardevolle grondstoffen. Door nuttige toepassing door materiaalhergebruik (sorteren en recyclen) en nuttige toepassing als brandstof kan het afvalbeheer van het huishoudelijk afval bijdragen aan CO₂ reductie en aan een circulaire economie. Met de huidige inzamelmethoden, waarbij het huishoudelijk restafval huis-aan-huis wordt opgehaald en waarbij waardevolle grondstoffen als papier en karton, verpakkingsglas en kunststof verpakkingsafval door de burger moet worden weggebracht naar de daarvoor bestemde container, wordt de scheiding van het restafval niet optimaal gestimuleerd. Met de introductie van omgekeerd inzamelen, waarbij het restafval naar de afvalcontainer moet worden weggebracht en waardevolle grondstoffen meer huis-aan-huis worden opgehaald kan dit beeld kantelen. Complicerende factor is echter dat Leiden een zeer sterk verstedelijkte gemeente is, waarbij er vanwege de dicht bebouwde binnenstad, in de wijken met (middel) hoogbouw en vanwege het hoge aandeel kleine huishoudens in veel gevallen niet mogelijk is om omgekeerd in te zamelen. Hier is het reeds aanwezige redelijk fijnmazige netwerk van (ondergrondse) afvalcontainers voor restafval, papier, glas en textiel het alternatief. Voor kunststof verpakkingsafval moet de inzamelcapaciteit in deze gebieden worden uitgebreid.</p> <p>Voor het stimuleren het scheiden van het grof huishoudelijk afval in herbruikbare spullen en materialen wordt de burger gestimuleerd om afgedankte goederen aan te bieden aan de kringloopwinkel. Op de milieustraat kan grof huishoudelijk afval (gescheiden) worden aangeboden. Voor de ophaal van ongescheiden grof afval wordt per 1-1-2016 een grofvuiltarief ingesteld. Voor de recycling van wit- en bruingoed geldt de "oud voor nieuw regeling".</p> <p>Voor het stimuleren van afvalscheiding is een goede communicatie onontbeerlijk en sluit Leiden aan op landelijke communicatie- en educatiecampagnes.</p>
Geplande maatregelen	<p>We gaan door met het bevorderen van het scheiden van afval. Naast communicatie en educatie en voorlichting over afval = grondstof, zwerfafval en verantwoordelijkheden willen we dat doen door onder andere:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Meer containers voor de gescheiden inzameling van kunststofverpakkingen • Onderzoek Pilot Omgekeerd inzamelen in Stevenshof, Roomburg en /of Merenwijk (inzameling van Plastic Metalen en Drankenkartons (PMD) aan huis, naast inzameling van restafval en groente-fruit- en tuinafval (GFT). • Op basis van de pilot nader beleid uitwerken over omgekeerd inzamelen, waarbij alternerend PMD, GFT, papier en karton wordt ingezameld en restafval moet worden weggebracht naar de ondergrondse afvalcontainer. • Verbeterde grofvuil aanbieding en scheiding, minder grof restafval door meer aanbieden van herbruikbare spullen aan kringloopbedrijven en zelf gescheiden aanbieden op de milieustraat, pilot van het gebruik van een 2e milieustraat die goed bereikbaar is voor de inwoners van de westelijke kant van de stad. <p>Als gemeentelijke organisatie willen we tevens het goede voorbeeld gaan geven door duurzaamheid een substantiële positie te geven:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Circulair inkopen laten landen in aanbesteding- en inkoopbeleid

	<ul style="list-style-type: none"> Vergaande afvalscheiding toepassen in de organisatie door maatregelen in bedrijfsvoering en communicatie, inclusief het meten van prestaties.
Planning	2016-2020 met een doorkijk naar doelstellingen tot 2030
Prestatie, effect, indicator	<p>Er zijn gegevens over de hoeveelheid restafval, scheidingspercentages groente-, fruit- en tuinafval, papier en karton, verpakkingsglas, kunststof verpakkingsafval, textiel, klein gevaarlijk afval en grof afval.</p> <p>Effectindicator: Gemiddelde hoeveelheid restafval per inwoner per jaar, uitgedrukt in kilo's.</p>
Financiën	€475.000 uit de Reserve Duurzaamheidsfondsen.
Betrokken partners	NVRD, Nedvang, Wecycle, Nederland Schoon, Duurzaam Leiden.
Hiermee gaan we voorop lopen	Leiden staat in de top 5 met haar afvalscheidingspercentages vergeleken met gemeenten uit dezelfde stedelijkheidsklasse.

THEMA DUURZAME MOBILITEIT

Om minder CO₂ uitstoot te realiseren heeft de gemeente Leiden de afgelopen jaren met succes het Klimaatprogramma en maatregelenplan Luchtkwaliteit uitgevoerd en dat heeft er onder meer toe geleid dat aan de landelijk geldende normen voor stikstofdioxide (NO₂) en fijnstof (PM10) wordt voldaan. Vele maatregelen hadden een directe relatie met duurzame mobiliteit, waaronder de invoering van de milieuzone voor vrachtverkeer, de realisatie van de aardgasbussen voor Stadsparkerplan Leiden en de realisatie van de laadpalen voor elektrisch vervoer. Minstens zo belangrijk voor Leiden is de continue aandacht voor de bereikbaarheidsproblematiek en het zoeken naar oplossingen daarvoor in dezelfde periode geweest. Leiden heeft nu eenmaal, vanwege haar ligging, te maken met een beperkte openbare ruimte, waarin de druk op het gebruik van deze openbare ruimte en de bereikbaarheid binnen de stad en naar de regio continue zorg en aandacht vragen. Lange termijninvesteringen, gekoppeld aan de Ontwikkelvisie van de stad, het programma Bereikbaarheid en de Mobiliteitsnota, leiden tevens tot verduurzaming van de mobiliteit. Het gaat daarbij onder meer om de ontwikkeling van Stationsgebied en BioSciencePark tot kern werkgelegenheidsgebied in de directe omgeving van HOV; investeringen in fietsnetwerk van Leiden naar de regio (breder, rechter, ongelijkvloers); focus op de Leidse Ring als hoofdroute voor het autoverkeer en investeringen in het Openbaar vervoer.

Waar in de afgelopen jaren de nadruk heeft gelegen op investeringen in nieuwe weginfrastructuur of parkeervoorzieningen, zal in de komende tijd de aandacht meer worden gericht op het beïnvloeden van reizigersgedrag, het verleiden tot gebruik van fiets en OV en het bevorderen van de leefbaarheid in onze stad.

In het kader van deze Duurzaamheidsagenda zullen de inspanningen van het thema 'duurzame mobiliteit' dan ook gericht zijn op het verder stimuleren van het gebruik van schone mobiliteit en het ontmoedigen van aanschaf en gebruik van vervuilende mobiliteit, om mede daardoor de druk op de openbare ruimte te verlagen. Een schonere luchtkwaliteit heeft bovendien een positief effect op de gezondheid en zorgt voor een prettige leefomgeving.

Doelstellingen en doelen

- 4. Verschuiving naar duurzame en slimmere mobiliteit**
minder CO₂-uitstoot
bereikbaarheid en doorstroming verbeteren
- 5. Schonere lucht, betere gezondheid**
minder CO₂-uitstoot
luchtkwaliteit verbeteren
gezondheid en leefomgeving verbeteren

Suggesties raadsleden

Door raadsleden zijn ook op dit thema enkele ideeën aangedragen:

- Wat betreft de logistiek van bevoorrading van de binnenstad is de aandacht gevestigd op de ontwikkelingen in Delft. Wij kiezen echter voor een ondersteunende rol van de gemeente: de gemeente betaalt mee aan het onderzoek, maar het initiatief tot een daadwerkelijke ontwikkeling van een distributiesysteem moet uit het bedrijfsleven zelf komen.
- Voor het uitbannen van tweetaktmotoren zien wij geen mogelijkheden. Een wettelijk verbod op vervuilende tweetaktmotoren is al eerder bepleit bij de minister. Dat is alles dat gemeenten onder de huidige wetgeving kunnen doen.

THEMA	Duurzame mobiliteit
Doelstelling 12	Verschuiving naar duurzame en slimmere mobiliteit
Toelichting	<p>Om de gestelde duurzame mobiliteitsdoelen, zoals ook opgenomen in de <i>Mobiliteitsnota Leiden 2015-2020</i>, te bereiken zullen er op twee gebieden maatregelen worden ingezet. Enerzijds wordt het schoner maken van voertuigen verder gestimuleerd, anderzijds wordt er ingezet op het beïnvloeden van verkeersdeelnemers om ze te bewegen te kiezen voor minder vervuilende, alsook duurzamere vormen van mobiliteit.</p> <p>Duurzame mobiliteit hangt sterk samen met bereikbaarheid. Een deel van de ambities op het gebied van duurzame mobiliteit heeft ook een plaats gekregen in de <i>Mobiliteitsnota</i>. In deze nota is er naast aandacht voor langzaam-verkeer en openbaar vervoer ook een hoofdstuk ingeruimd voor duurzame mobiliteit. Vanuit het uitvoeringsprogramma bereikbaarheid wordt een projectgroep <i>Langzaam-verkeer en Leefomgeving</i> opgericht, die er voor moet zorgen dat die onderwerpen die de leefbaarheid van de stad raken ook gerealiseerd worden.</p>
Gepplande maatregelen	<p>Leiden Duurzame Fietsstad</p> <p>Leiden heeft de ambitie om 10% meer fietsgebruik in de Leidse Regio te realiseren. Deze ambitie moet leiden tot een nieuw hoofdfietsroute-netwerk en is vastgelegd in de <i>Nota Herijking Fietsroutes Leiden</i>. Om deze ambitie te kunnen halen ligt de komende jaren de focus vooral op:</p> <ul style="list-style-type: none"> • het opwaarderen van de fietsroutes van en naar de regio (snel en comfortabel) om ook op de lange afstand te kunnen concurreren met de auto en het OV. De groei van e-fietsverkoop helpt hierbij; • het opwaarderen van de stedelijke hoofdroutes en het uitvoeren van achterstallig onderhoud van fietspaden en –stroken; • het realiseren van voldoende en toegankelijke fietsparkeer-voorzieningen bij grote bestemmingen: stations, het centrum, HOV-haltes, werkgevers en publiekstrekkers; • het verbeteren van fietsparkeren voor bewoners in en rond het centrum, om daar het fietsgebruik te verhogen en de openbare ruimte vrij te spelen voor voetgangers en voor fietsparkeren van bezoekers. <p>Duurzaam en aantrekkelijk Openbaar Vervoer</p> <p>Op weg naar duurzaam en aantrekkelijk OV zet Leiden in op de volgende doelen: het sterker diversifiëren van het OV naar de verschillende reizigersbehoeftes en voor verschillende gebieden: bundeling (reductie overlast, vergroting effectiviteit), snelheid, flexibiliteit in bediening en materieel. Deze doelen zullen worden verankerd in de bus-concessie 2020-2030.</p> <p>Daarin zal, meer dan nu het geval is, aandacht zijn voor de bovengenoemde punten, voor schonere, eventueel kleinere en beter in het stadsbeeld passende bussen, meer vraagafhankelijk vervoer en meer flexibiliteit tijdens de concessieperiode voor innovatie (zo nodig met Leidse investeringen).</p> <p>Ook de ambitie van een in pandige OV-terminal draagt bij aan een duurzaam en aantrekkelijk OV. De ambitie voor het stimuleren van duurzame mobiliteit zal tevens worden meegenomen in de nieuwe concessie voor de Regiotaxi Holland Rijnland (de huidige loopt eind 2016 af).</p> <p>Binnen het realiseren van duurzaam en aantrekkelijk Openbaar Vervoer zullen in samenwerking met de provincie Zuid-Holland in het bijzonder de mogelijkheden worden opgepakt voor het realiseren van een Kennislijn: de verbinding tussen BioSciencepark – station Leiden Centraal – Universiteit – station Lammenschans.</p>

	<p>Deelautogebruik bevorderen Leiden bevordert onder andere het autodelen door hier parkeerplaatsen voor te reserveren, ontheffingen te verlenen van een parkeervergunning, zodat er op meerdere plekken in de stad kan worden geparkeerd en, vooral, door inwoners van Leiden bewust te maken van de mogelijkheden van autodelen. Tevens worden initiatieven van deelauto-gebruik voor ondernemers verder gestimuleerd. Hetzelfde geldt voor initiatieven voor elektrische deelauto's (zie ook doelstelling 13).</p> <p>Minder en minder vervuilend vrachtverkeer in de stad De milieuzone voor vrachtverkeer wordt, conform het landelijke convenant, tot 2017 voortgezet. Landelijk is de verwachting dat door de ontwikkelingen in de grote steden (aanvullend op de milieuzone voor vrachtverkeer de milieuzone ook invoeren voor vervuilend personenverkeer, bestelbusjes, etc) de milieuzone in ieder geval voor vrachtwagens ook na 2017 wordt voortgezet. Leiden onderzoekt en besluit in 2016 of en, zo ja, op welke wijze (categorieën, gebied) de milieuzone na 2017 zal worden voortgezet.</p> <p>Een ander belangrijk instrument voor het verminderen en verschoneren van het goederenvervoer is stedelijke distributie, hetgeen ook aansluit bij de verder te verwachten toename van internetaankopen. De gemeente faciliteert initiatieven voor stedelijke distributie door aan te haken bij het Beter Benutten initiatief <i>Maatwerkdistributie</i>, waaraan ook onder andere de Metropoolregio Den Haag-Rotterdam en de gemeente Delft deelnemen. Maatwerkdistributie Leiden zorgt door onderzoek, met behulp van de <i>Last Mile Scan</i>, voor de gegevens, die initiatieven nodig hebben om een business case te kunnen opstellen en zo tot uitvoering te komen. Op basis van dit onderzoek stelt de gemeente beleidsregels en randvoorwaarden op, waarbinnen marktpartijen stedelijke distributie kunnen vormgeven.</p> <p>Mobiliteitsmakelaar Om vorm te geven aan de ambities op het gebied van duurzame mobiliteit is binnen Leiden ook een mobiliteitsmakelaar actief, die bedrijven ondersteunt bij het uitwerken en implementeren van mobiliteitsbeleid voor hun medewerkers.</p> <p>Bevorderen fietsgebruik bij o.a. bedrijven Het scheppen van de fysieke randvoorwaarden om duurzaam vervoer mogelijk te maken biedt de mogelijkheid tot gedragsverandering. Om deze te stimuleren voert de gemeente drie jaar lang een communicatie-campagne, waarbij mensen worden gewezen op de mogelijkheden van duurzame vormen van mobiliteit. Daarnaast zullen bedrijven worden gefaciliteerd daadwerkelijk over te stappen op de fiets als vervoersmiddel, zeker voor in de stad, door het te laten ervaren, het te gaan doen. Geïnteresseerden in duurzame mobiliteit kunnen hiervoor ook terecht bij het informatiecentrum Duurzame Mobiliteit Haagweg.</p>
Planning	2016-2020
Prestatie, effect, indicator	Prestaties: aantallen fietsers op regionale fietsroutes, aantal vervoerskilometers OV, aantal gerealiseerde deelauto-plaatsen, aantal afgegeven ontheffingen milieuzone, boetes bij overtreding milieuzone. Effectindicator: Er is voor deze doelstelling nog geen omvattende effectindicator. Het bepalen van een indicator hoort bij de opdracht van het Programma Duurzaamheid.
Financiën	€ 500.000 uit de Reserve Duurzaamheidsfondsen. De fietsambities worden gedekt vanuit het Programma Bereikbaarheid, evenals de kosten die gemoeid zijn met het komen tot een nieuwe bus-concessie. De kosten van de mobiliteitsmakelaar worden gedekt door

	een bijdrage uit Beter Benutten.
Betrokken partners	Platform duurzame mobiliteit Schoon op Weg; Duurzaam Mobiliteitscentrum Haagweg; Holland Rijnland; Mobiliteitsmakelaar voor de regio; Omgevingsdienst West-Holland; Provincie Zuid-Holland; Universiteit; EVO en TLN; ondernemers binnenstad; ondernemersverenigingen van bedrijventerreinen
Hiermee gaan we voorop lopen	<ul style="list-style-type: none"> Leiden gaat de 'fietshinder' in de openbare ruimte elimineren zonder dat dit afbreuk doet aan zijn aantrekkelijkheid als 'fietsstad'. Een innovatief en duurzaam OV, ter voorbereiding op de diverse nieuwe OV-concessies.

THEMA	Duurzame mobiliteit
Doelstelling 13	Schonere lucht, betere gezondheid
Toelichting	Dat schone(re) lucht beter is voor de gezondheid behoeft verder geen toelichting. Zoals aangegeven in de inleiding voldoet Leiden aan de wettelijk gestelde luchtkwaliteitseisen. Het is en blijft de komende jaren noodzakelijk, zeker op het gebied van mobiliteit, om deze kwaliteit te behouden en daar waar mogelijk nog verder te verbeteren. In doelstelling 12 is aangegeven dat we minder vervuilende mobiliteit in de stad willen en wordt ook al aandacht besteed aan het stimuleren van schonere mobiliteit, met name het stimuleren van de fiets. Binnen deze doelstelling, schonere lucht en betere gezondheid, willen we vooral de elektrische mobiliteit in de stad verder stimuleren en tevens innovatieve mogelijkheden om schonere mobiliteit te realiseren verder ondersteunen.
Geplande maatregelen	<p>Stimuleren elektrisch vervoer</p> <p>We gaan door met het stimuleren van elektrisch vervoer onder bedrijven, zoals ingezet in 2015. Getracht wordt maatwerk te leveren in de vraag die bedrijven hebben, waardoor een afgewogen beslissing door hen genomen kan worden.</p> <p>Voortgegaan wordt ook met het verder plaatsen van elektrische laadpalen in de openbare ruimte, waarbij specifiek aandacht zal zijn voor locaties voor elektrische deelauto's, zowel voor particulier gebruik als voor bedrijven/ondernemers (zie ook doelstelling 12 voor het stimuleren van deelauto-initiatieven).</p> <p><u>Stimuleren elektrisch vervoer op het water</u></p> <p>Kansen en mogelijkheden zullen worden onderzocht op het gebied van het verduurzamen van de mobiliteit op het water; het plaatsen van laadpalen voor elektrische boten en / of het stimuleren van omschakeling van diesel- op elektrische motoren (zgn. fluisterboten). Het gebruik van elektrische motoren op het water is, vanwege de geruisloosheid van deze motoren, ook bevorderlijk voor het kunnen genieten op het water van de natuur en geeft bovendien minder overlast voor de daar aanwezige fauna.</p> <p><u>Gemeente als voorbeeld</u></p> <p>Het gemeentelijk wagenpark zal bij vervanging verder worden verduurzaamd en daar waar mogelijk worden vervangen door elektrische mobiliteit. Bij Stedelijk Beheer alsook DZB is in 2015 het wagenpark vervangen door elektrische auto's, scooters en fietsen en zijn laadpalen bij de diverse locaties geplaatst. Tot slot zijn najaar 2015 alle dienstfietsen voor het personeel vervangen, waaronder tevens een aantal elektrische fietsen. Dit om onder het personeel het fietsen in het werkverkeer verder te stimuleren en bij afspraken in de regio het fietsen met een elektrische fiets mogelijk te maken. Op de fietsen, scooters en auto's is duidelijk zichtbaar dat ze elektrisch worden aangedreven en eigendom zijn van de gemeente Leiden.</p>

	<p>Rijden op biogas, waterstof Leiden loopt voorop als het gaat om innovatieve initiatieven op het gebied van duurzame brandstof. Resultaat hiervan is onder andere de aardgas-biogas busjes van Duurzaam Mobiliteitscentrum Haagweg. In vervolg hierop is, in samenwerking met onder meer de Universiteit Leiden, Leidse Instrumentmakerschool en het Duurzaam Mobiliteitscentrum Haagweg voorjaar 2015 een experiment gestart met waterstof. Ook de komende periode willen we met de diverse kennisinstellingen en partners in de stad innovatie op het gebied van duurzame mobiliteit blijven stimuleren.</p> <p>Milieuzone De huidige milieuzone voor vrachtverkeer is één van de belangrijkste middelen die we in de binnenstad uitvoeren voor het verbeteren van de luchtkwaliteit. De maatregelen die we op dit gebied de komende periode nemen zijn beschreven bij doelstelling 12.</p> <p>Het Nieuwe Rijden Met behulp van diverse communicatiemiddelen de rijder van fossiele mobiliteit informeren en laten ervaren zo te rijden dat dit minder vervuילend is voor het milieu, met als bijkomend voordeel dat het ook financieel goedkoper is voor de rijder zelf.</p>
Planning	2016-2020
Prestatie, effect, indicator	<p>Prestaties:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Aantal gerealiseerde laadpalen, waarbij onderscheid tussen publieke laadpalen, laadpalen voor deelauto's en laadpalen voor elektrische boten; • Vervangingsaantallen gemeentelijk wagenpark. <p>Effecten en indicatoren:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Aandeel van auto's dat geheel of deels rijdt op niet-fossiele brandstoffen → aantal geregistreerde elektrische en hybride personenauto's in Leiden. • Stikstof- en fijnstofgehalten van de lucht → aantal hoofdwegen met stikstofgehalte < 35µg/m³.
Financiën	€ 175.000 uit de Reserve Duurzaamheidsfondsen.
Betrokken partners	Bij stimuleren duurzame mobiliteit / elektrisch vervoer: platform Schoon op weg, Duurzaam mobiliteitscentrum Haagweg, marktpartijen voor plaatsing laadpalen.
Hiermee gaan we voorop lopen	Elektrisch vervoer op het water. Innovatie op het gebied van duurzame mobiliteit.
Stand van zaken Duurzaamheidsprojecten 2015	<p>D-1 <u>Uitvoeringsplan communicatiecampagne 'stimuleren elektrisch vervoer'</u> Budget: FES-subsidie (Luchtkwaliteitsplan) € 450.000. Stand van zaken: afgerond.</p> <p>D-2 <u>Luchtkwaliteitsmeting langs Hooigracht, Langegracht en Breestraat</u> Budget: project Hooigracht-Langegracht Stand van zaken: Meetpunten zijn geplaatst en metingen zijn gestart. Project loopt door in 2016. Het aantal meetpunten is wel veel kleiner dan alle toetspunten in Leiden in Monitoring NSL. De meetresultaten leveren echter wel mooi referentiemateriaal voor de validatie van de rekenresultaten over 2015.</p> <p>D-3 <u>Verlengen milieuzone voor vrachtverkeer tot 31 december 2016</u> Budget: resterende middelen <i>Luchtkwaliteitsplan 2012-2014</i> Stand van zaken: Besluit tot verlenging van de milieuzone voor vrachtverkeer is, conform het landelijke convenant, vastgesteld. Tevens is het bijbehorend verkeersbesluit met dezelfde periode verlengd.</p>

THEMA KLIMAATADAPTATIE

Het klimaat verandert. De voorspellingen zijn dat we meer te maken krijgen met hevigere regenval in kortere periodes, langere periodes van droogte en vaker hittegolven. Daarnaast hebben we te maken met bodemdaling, zeespiegelstijging en verzilting.

In de Duurzaamheidsagenda 2016-2020 willen we meer grip krijgen op bovengenoemde effecten en ontwikkelingen. Dat kunnen we als stad niet alleen. Anticiperen op klimaatadaptatie vraagt om samenwerking van vele partners. Het speelt nu eens op microniveau, denk aan het oplossen van lokale wateroverlast, en dan weer op macroniveau, denk aan bodemdaling en ruimtelijke ordening. De komende jaren wordt ingezet op het doen van onderzoeken en praktische pilots. Dit doen we met partners op alle verschillende niveaus.

Doelstelling en doelen

14. Waterbestendige stad

Doel: in 2030 geen wateroverlast in de bebouwde omgeving (huizen, bedrijven, instellingen) en de hoofdtransportwegen.

15. Klimaatrobuuste stad

Doel: in beeld brengen van de effecten en anticipatiemogelijkheden.

Suggesties raadsleden

Vanuit de raad zijn enkele suggesties gedaan over dit thema:

- Er is aandacht gevraagd voor waterverbindingen in combinatie met recreatieve mogelijkheden. Recreatie is bij wateradaptatie een secundair belang, maar de recreatieve mogelijkheden kunnen waar mogelijk in de uitwerkingsfase aandacht krijgen.
- Het weer opengraven van de Lange Mare zien wij niet in de context van klimaatadaptatie. Deze optie is alleen al gezien zijn complexiteit en met name ook kostbaarheid niet aan de orde.

THEMA	Klimaatadaptatie
Doelstelling 14	Waterbestendige stad
Toelichting	<p>Waterbestendigheid is al veel langer een belangrijk onderwerp dan recentelijk. Denk aan de waterproblematiek in onder andere de Kooi. Maar ook die in Alphen aan de Rijn vorig jaar en in Kopenhagen enkele jaren terug (met miljardenschade). Landelijk en internationaal zijn er veel ontwikkelingen gaande hoe om gegaan kan worden in de ruimtelijke ordening met hevigere regenval. Voor historische steden en laag liggende gebieden is de opgave echter lastiger. Veel technieken zoals groene daken en aanleg van grote oppervlakten nieuw water zijn lastig te implementeren in de dichtbebouwde stad. Het almaar vergroten van riolering, toevoegen van hemelwaterriolen en pompen is vanwege de hoge kosten, de tijdelijkheid van de maatregel en de ook overvolle ruimte in de grond geen duurzame oplossing. In de programmaperiode 2016-2020 wordt ingezet op deelname aan een Europees klimaat adaptatie project.</p> <p>Het doel van het <i>Interreg 2 Zeeën project Klimaatadaptatie</i> is om nieuwe, innovatieve methoden te vinden hoe omgegaan kan worden met hevigere regenval in dichtbebouwd gebied. Deze innovatieve methoden zijn zowel van sociale als technologische aard. De nadruk ligt op het in participatie met bewoners en bedrijven oplossen van water knelpunten op basis van toekomstverwachtingen. Technologisch wordt ingezet op een combinatie van geohydrologisch en riool systematisch onderzoek.</p> <p>Met het project worden pilots uitgevoerd. Voor Leiden wordt daarbij gedacht aan de binnenstad en de laaggelegen wijken ten noorden van</p>

	<p>de binnenstad.</p> <p>Het project is een samenwerking van Europese stedelijke gebieden. De trekker van het project is het hoogheemraadschap Schieland en Krimpenerwaard. Leiden treedt samen met het Hoogheemraadschap van Rijnland op als partner. Deelnemende partijen zijn verder de gemeente Rotterdam (i.s.m. HH Schieland), de gemeente Westland i.s.m. het hoogheemraadschap van Delfland, Stad Antwerpen, Southend on Sea Borough Council, Essex County Council, Westcountry Rivers Trust, Somerset County Council.</p> <p>Het project moet mede bijdragen aan het verlagen van kosten in de afvalwaterketen, het voorkomen van hittestress, biodiversiteit, betere samenwerking tussen overheden, het uitdragen van Leiden kennisstad, bewonersparticipatie.</p>
Geplande maatregelen	Onderzoeken en meerdere pilots om waterknelpunten op te lossen
Planning	Europese aanvraag 1 ^e helft 2016; goedkeuring EU voor de zomer. Start project medio 2016 en uitvoering 2016 t/m 2019.
Prestatie, effect, indicator	Effect: Afname van het aantal locaties met wateroverlast. Effectindicator: Aantal locaties met problematiek van verwerking van hemelwater.
Financiën	€ 200.000 uit de Reserve Duurzaamheidsfondsen. Dit bedrag plus € 200.000 vanuit Waterbeheer en Rioolexploitatie wordt ingezet om 60 % (€ 600.000) Europese medefinanciering te verkrijgen, zodat er een totaal projectbudget van € 1 miljoen ontstaat. De andere partijen in het samenwerkingsverband werken met hetzelfde budget.
Betrokken partners	Zie onder toelichting. Daarnaast met name bewoners, bedrijven en partijen uit de stad zoals Waterambacht Leiden, Stadslab, etc.
Hiermee gaan we voorop lopen	Effectieve en efficiënte oplossingen voor wateroverlast in de historische stad en laaggelegen stedelijke gebieden (INTERREG 2 Zeeën project). Hierdoor kunnen andere Europese steden uit het 2 Zeeën werkgebied van ons leren.
Stand van zaken Duurzaamheidsprojecten 2015	<p>G-2 <u>Interreg subsidie aanvragen voor onderzoek naar klimaatadaptatie in historische binnensteden</u> Budget: reguliere uren / Waterplan Leiden. Stand van zaken: 1^e aanvraag gedaan begin 2015. Na advies EU gekozen voor samengaan met gelijkgestemd consortium. In 2015 is gewerkt aan hernieuwde aanvraag die ingediend wordt begin 2016.</p> <p>G-3 <u>Opstellen BasisRioleringsplan</u> Budget: reguliere uren Stand van zaken: opgesteld en vastgesteld in 2015</p>

THEMA	Klimaatadaptatie
Doelstelling 15	Klimaatrobuuste stad
Toelichting	<p>Het klimaat verandert. De voorspellingen zijn dat we meer te maken krijgen met heviger regenval in kortere periodes, langere periodes van droogte en een hogere frequentie van hittegolven. Daarnaast hebben we te maken met bodemdaling, zeespiegelstijging en verzilting van de grond.</p> <p>Deze klimaateffecten kunnen vaak onverwachte gevolgen hebben. In een langdurige periode van grote hitte kunnen bijvoorbeeld ondiep gelegen waterleidingen zodanig opwarmen dat het water gevaar oplevert voor de gezondheid. Ook is het gedrag van bewoners niet altijd goed afgestemd op de hittestress.</p> <p>In de Duurzaamheidsagenda 2016-2020 willen we meer grip krijgen op bovengenoemde effecten en ontwikkelingen en hun implicaties. Onder de doelstelling <i>Klimaatrobuuste stad</i> gaan we de effecten van hittegolven, bodemdaling, droogte, verzilting en andere ontwikkelingen in het klimaat in beeld brengen, eventueel in enkele scenario's..</p> <p>Deze 'klimaatveranderingseffectanalyse' zal de basis vormen voor het ontwikkelen van een strategie voor stad en regio om hierop te anticiperen, resulterend in een 'uitvoeringsplan klimaatadaptatie'.</p>
Geplande maatregelen	Onderzoek, beleidsvorming, planvorming, communicatie.
Planning	2016-2020
Prestatie, effect, indicator	Effectindicator: Er is voor deze doelstelling nog geen omvattende effectindicator. Het bepalen van een indicator hoort bij de opdracht van het Programma Duurzaamheid.
Financiën	€100.000 uit de Reserve Duurzaamheidsfondsen.
Betrokken partners	GG&GD, Omgevingsdienst West-Holland, Erfgoed Leiden en Omstreken, Hoogheemraadschap van Rijnland
Hiermee gaan we voorop lopen	We maken in regionaal verband inzichtelijk welke relevante klimaateffecten we kunnen verwachten en we ontwikkelen een strategie voor de klimaatrobuuste stad.

THEMA DUURZAAMHEID ALGEMEEN

Het uitdragen en stimuleren van duurzaamheid is een belangrijke algehele doelstelling van de Duurzaamheidsagenda 2016-2020. Het Platform Duurzaamheid is daarbij een belangrijk instrument.

Platform Duurzaamheid

In het Beleidsakkoord 2014-2018 "Samenwerken en innoveren" staat dat "*We een platform op oprichten waarbinnen de gemeente, bedrijven en organisaties samenwerken aan innovatieve manieren om de stad te verduurzamen.*" De vorm was echter nog niet benoemd. In juli 2015 heeft er tijdens een Duurzaamheidsbijeenkomst een discussie plaatsgevonden over de vorm van het Platform. Daaruit zijn de volgende conclusies getrokken:

1. Het Platform Duurzaamheid is geen commissie of 'lichaam' met leden, maar een bestendig en dynamisch netwerk, dat in stand wordt gehouden door regelmatige bijeenkomsten met een aansprekende agenda.
2. Het Platform heeft geen eigen fysieke ruimte, maar kan eventueel wel kiezen voor een *vaste* locatie waar de bijeenkomsten worden gehouden.
3. Het Platform streeft niet naar visies, maar is praktijkgericht en enthousiasmerend. Het brengt ideeën, vragen, enthousiasme, expertise en lokale kennis bij elkaar.
Het Platform, richt zich vooral op plannen en initiatieven in de beginfase (kansen ontdekken, mensen bij elkaar brengen) en op de uitvoeringspraktijk van projecten en initiatieven die al lopen, bijvoorbeeld via presentaties.
Daadwerkelijke ondersteuning van initiatieven is al belegd in de gemeentelijke organisatie, maar het Platform kan burgers, bedrijven en organisaties een podium bieden om praktische problemen, gevonden oplossingen, eigen ervaringen en 'good practices' van elders met elkaar te delen.
4. Ook wordt het via het Platform makkelijker om behaalde successen zichtbaar te maken. Daarmee wordt de mogelijkheid vergroot om duurzaamheid extern uit te dragen, in aanvulling op hetgeen de gemeente, onder de merknaam Duurzaam Leiden, al communicatief doet.
5. De Programmamanager heeft de regie op het Platform, in het bijzonder de planning en de agenda (het 'programma') van de bijeenkomsten. Hij bewaakt de formules en (de breedte van) het netwerk, de logistiek en de communicatie. Voor het Platform is een budget nodig, alsook enige secretariële ondersteuning.
6. Als inspiratie voor de manier van agenderen / programmeren kan worden gekeken naar de bijeenkomsten die worden gehouden onder de titel 'Stand van de Stad'.
7. Het Platform kent geen makelaar(s), maar eventueel kunnen wel ambassadeurs per thema worden aangewezen. Deze zouden zich met name moeten richten op de externe zichtbaarheid en de uitstraling van duurzaamheidsinitiatieven in Leiden (en de regio).

THEMA	Duurzaamheid algemeen
Doelstelling 16	Duurzaamheid uitdragen en stimuleren
Toelichting	Het uitdragen en stimuleren van duurzaamheid is een algehele doelstelling van de Duurzaamheidsagenda 2016-2020.
Geplande maatregelen	<p><u>Duurzaamheid in besluitvorming en projectplannen</u> Aan het aanbiedingsformulier voor college- en raadsvoorstellen wordt een rubriek 'duurzaamheid' toegevoegd. Ook bij projectopdrachten en -plannen is een rubriek dan wel hoofdstuk Duurzaamheid verplicht</p> <p><u>Inkoop en aanbestedingsbeleid</u> Duurzaamheid zal een prominentere rol krijgen in het gemeentelijke inkoop- en aanbestedingsbeleid.</p> <p><u>Algemeen communicatie budget</u> Een belangrijk onderdeel van de Duurzaamheidsagenda 2016-2020 is communicatie. In het najaar van 2015 zal gestart worden met het opstellen van een communicatieplan gericht op verschillende acties en verschillende doelgroepen. De afgelopen jaren wordt reeds gecommuniceerd onder de merknaam 'Duurzaam Leiden'. Belangrijk onderdeel daarbij is de promotie van de subsidiefondsen. Door deelname aan het Duurzaam Bouwloket vindt nu al informatieverstrekking over verduurzamingsmogelijkheden plaats.</p> <p><u>Onderzoeken en eventueel aanpassen duurzaamheid belemmerende wet- en regelgeving</u> Onderzocht wordt welke regelgeving en procedures belemmerend uitwerken op het nemen van duurzaamheidsmaatregelen en of deze eventueel kunnen worden aangepast. Hierbij wordt ook gebruik gemaakt van de ervaringen op dit punt in andere gemeenten (zoals Amsterdam).</p> <p><u>Platform Duurzaamheid</u> Er wordt een Platform Duurzaamheid opgericht. Het Platform Duurzaamheid is iets wat we delen met de stad, een gezamenlijk creatie. De gemeente is de regisseur en facilitator van het Platform.</p>
Planning	2016-2020
Prestatie, effect, indicator	Leiden streeft naar een reductie van de CO ₂ -uitstoot van 20% in 2020 ten opzichte van 1990 als overkoepelend effect van de duurzaamheidsinspanningen. Effectindicator: CO ₂ -uitstoot in Leiden, gemeten in tonnen per jaar.
Financiën	€ 100.000 uit de Reserve Duurzaamheidsfondsen.
Betrokken partners	Vele partners uit de stad zoals Energiek Leiden, zijn betrokken bij het Platform Duurzaamheid
Stand van zaken Duurzaamheidsprojecten 2015	<p>G-1 <u>Duurzaamheid als thema opnemen in de nieuwe Omgevingsvisie</u> Budget: budget Omgevingsvisie Stand van zaken: De thema's Energie, Klimaatadaptatie en Biodiversiteit zijn belangrijke componenten van de Omgevingsvisie.</p> <p>H-1 <u>Uitvoering van de motie 'Duurzaamheid in het onderwijs'</u> (M140097/21) Budget: reguliere budget van Duurzaam Leiden. Stand van zaken: De motie sluit aan op de bestaande praktijken waarin scholen kunnen intekenen op het educatieve aanbod van Duurzaam Leiden. Duurzaam Leiden overlegt 1 à 2 keer per jaar met scholen over de gewenste ondersteuning. Er wordt samengewerkt met o.m. Technolab, Naturalis en Zuid-Hollands Landschap. Een 'rode (duurzaamheids-)draad' in het NME-aanbod voor de scholen is in ontwikkeling.</p>

Financiering uit de Reserve Duurzaamheidsfondsen

In het Beleidsakkoord is een bedrag van € 7 miljoen bestemd voor Duurzaamheid. Van dit bedrag is al eerder, bij raadsbesluit 15.0013 van 9 april 2015, € 1.188.000 bestemd voor de activiteiten in het kader van de Duurzaamheidsprojecten 2015, voor de kosten van het participatietraject dat heeft geleid tot dit besluit en voor het aanjaagteam duurzaamheid voor de periode 1 juli 2015 tot 1 juli 2018. Dit laatste behelst de capaciteit programmamanager en expert energiebeleid voor 3 jaar.

Voor de Duurzaamheidsagenda 2016-2020 is zodoende het resterende bedrag van € 5.812.000 beschikbaar om toe te delen aan de 16 doelen, behorende bij de verschillende duurzaamheids-thema's.

De verdeling is als volgt.

Nr	Doelstelling	Thema (1 ^e is leidend)	Financiën (€)
1	Meer energie besparen	Energie, Duurzaam ondernemen	1.375.000
2	Meer gebruik van duurzaam opgewekte energie	Energie, Duurzaam ondernemen	1.000.000
3	Gemeente gaat voorop in energietransitie	Energie, Duurzaam ondernemen	625.000
4	Duurzaam ondernemen vanzelfsprekend	Duurzaam ondernemen, Energie	205.000
5	Transitie naar circulaire economie	Duurzaam Ondernemen, Afvalstromen	325.000
6	Uitbreiding en verbinding groen voor biodiversiteit en recreatie	Biodiversiteit, Klimaatadaptatie	325.000
7	Bewoners vergroenen mee	Biodiversiteit, Klimaatadaptatie	225.000
8	Biodiversiteit als uitgangspunt	Biodiversiteit, Klimaatadaptatie	32.000
9	Minder afval	Afvalstromen, Duurzaam ondernemen	150.000
10	Minder zwerfafval	Afvalstromen	<i>Andere financiering</i>
11	Minder restafval	Afvalstromen, Duurzaam ondernemen	475.000
12	Verschuiving naar duurzame en slimmere mobiliteit	Duurzame mobiliteit, Energie	500.000
13	Schonere lucht, betere gezondheid	Duurzame mobiliteit, Energie	175.000
14	Waterbestendige stad	Klimaatadaptatie, Biodiversiteit	200.000
15	Klimaatrobuuste stad	Klimaatadaptatie, Biodiversiteit	100.000
16	Duurzaamheid uitdragen en stimuleren	Duurzaamheid algemeen	100.000
	TOTAAL		5.812.000

In de bijlage wordt een toelichting op de berekeningswijze gegeven.

Financiële verdeling

Verdeeld over de 6 duurzaamheidsthema's geef deze toedeling het volgende beeld:

Thema	€	%
Energie	3.000.000	52
Duurzaam ondernemen	530.000	9
Biodiversiteit	582.000	10
Afvalstromen	625.000	11
Duurzame mobiliteit	675.000	12
Klimaatadaptatie	300.000	5
Duurzaamheid algemeen	100.000	2

Deze verdeling over de thema's doet recht aan de prominente positie van het thema Energie in het geheel van de ambities. Bij het thema Klimaatadaptatie moet worden opgemerkt dat hier wordt ingezet op het 'binnenhalen' van forse externe financiering (zie doelstelling 14).

Eerdere duurzaamheidsfondsen

In 2011 is in het raadsbesluit over de Perspectiefnota 2012-2015 (RV 11.0047) een 'Bestemmingsreserve duurzaamheidsfondsen' opgenomen ter grootte van € 3.000.000. Op basis van de doelstellingen in de Duurzaamheidagenda 2011-2014 (RV 11.0136) zijn vervolgens in oktober 2013 aan de raad twee voorstellen gedaan over de wijze van inzetten van deze middelen ten behoeve van verduurzaming:

- RV 13.0093 Uitvoeringsbeleid duurzaamheidsfonds 1 'Investeren in thuis' en
- RV 13.0094 Uitvoeringsbeleid duurzaamheidsfonds 2 'Lokale initiatieven'

Fonds Investeren in thuis

Via het fonds 'Investeren in Thuis' kan een subsidie en / of lening worden aangevraagd voor het duurzaam maken van woningen. Bijvoorbeeld voor een zonneboiler of woningisolatie

Fonds Lokale Initiatieven

Uit het fonds 'Lokale Initiatieven' kan ondersteuning worden gevraagd voor ideeën op het gebied van energiebesparing, duurzame mobiliteit en bijvoorbeeld stadslandbouw. Het gaat hierbij om een eenmalige bijdrage. Bij de beoordeling van aanvragen is een jury-advies betrokken..

Monitoring en evaluatie

Met ingang van de Programmabegroting 2017 zal het bijzondere Programma Duurzaamheid in de begroting worden opgenomen.

Het meten van de prestaties en effecten zal deel uitmaken van de verantwoording in het kader van de Jaarrekening. Het verder ontwikkelen en waar mogelijk verbeteren van indicatoren is een doorlopende opgave die deel uitmaakt van de opdracht van het Programma Duurzaamheid.

Nr	Doelstelling	Thema (1 ^e is leidend)	Effect	Indicator	Bron
1	Meer energie besparen	Energie Duurzaam ondernemen	Energiegebruik in heel Leiden	Terajoule (TJ) per jaar.	Klimaatmonitor
2	Meer gebruik van duurzaam opgewekte energie	Energie Duurzaam ondernemen	Aandeel duurzaam opgewekte energie	Percentage energie uit hernieuwbare bronnen	Klimaatmonitor
3	Gemeente gaat voorop in energietransitie	Energie Duurzaam ondernemen	Energiegebruik gemeentelijke organisatie	Percentage energiebesparing in gemeentelijke gebouwen	Gemeente Leiden
4	Duurzaam ondernemen vanzelfsprekend	Duurzaam ondernemen Energie	Energiegebruik bedrijven in Leiden	Terajoule (TJ) per jaar.	Klimaatmonitor
5	Transitie naar circulaire economie	Duurzaam Ondernemen Afvalstromen	ntb		
6	Uitbreiding en verbinding groen voor biodiversiteit en recreatie	Biodiversiteit Klimaatadaptatie	Soortenrijkdom flora en fauna. Waardering van groen. Omvang areaal groen.	Waargenomen soorten. Rapportcijfer voor recreatieve waarde Aantal hectare groen	Waarneming.nl Stadsenquête CBS
7	Bewoners vergroenen mee	Biodiversiteit Klimaatadaptatie	<i>Zie bij 6</i>		
8	Biodiversiteit als uitgangspunt	Biodiversiteit Klimaatadaptatie	<i>Zie bij 6</i>		
9	Minder afval	Afvalstromen Duurzaam ondernemen	Hoeveelheid afval.	Kilo's afval per inwoner per jaar	CBS / Gemeente Leiden
10	Minder zwerfafval	Afvalstromen	ntb		
11	Minder restafval	Afvalstromen Duurzaam ondernemen	Hoeveelheid restafval.	Kilo's restafval per inwoner per jaar	CBS / Gemeente Leiden
12	Verschuiving naar duurzame en slimmere mobiliteit	Duurzame mobiliteit Energie	ntb		

Nr	Doelstelling	Thema (1 ^e is leidend)	Effect	Indicator	Bron
13	Schonere lucht, betere gezondheid	Duurzame mobiliteit Energie	Aandeel auto's dat geheel of deels rijdt op niet-fossiele brandstoffen. Stikstof- en fijnstofgehaltes van de lucht	Aantal geregistreerde elektrische en hybride personenauto's in Leiden Aantal hoofdwegen met stikstofgehalte < 35µg/m ³ . .	Klimaatmonitor Ministerie I&M
14	Waterbestendige stad	Klimaatadaptatie Biodiversiteit	Afname van het aantal locaties met wateroverlast	Aantal locaties met problematiek van verwerking hemelwater	Gemeente Leiden
15	Klimaatrobuuste stad	Klimaatadaptatie Biodiversiteit	ntb		
16	Duurzaamheid uitdragen en stimuleren	Algemeen	CO ₂ -uitstoot	Tonnen CO ₂ - uitstoot per jaar	Klimaatmonitor

ntb = nog te bepalen

Bijlage Geraamde bestedingen per doelstelling

In deze tabel wordt een ruwe inschatting gegeven van de verwachte bestedingen uit de Reserve Duurzaamheidsfondsen, per doelstelling (bedragen in €):

Nr	Doelstelling	Financiën	Gebaseerd op acties	Globale berekening
1	Meer energie besparen	1.375.000	<ul style="list-style-type: none"> - stimuleren particuliere woningeigenaren door maatwerk - ondersteunen en aanjagen buurtinitiatieven - verduurzaming studentenhuisen - stimuleren / faciliteren verduurzamen corporatiewoningen - verduurzamen maatschappelijk vastgoed zoals sportaccommodaties, zwembaden, buurthuizen - verduurzamen schoolgebouwen - verduurzamen erfgoed - intensiveren controles en maatwerk naar grootverbruikers - communicatie energie - faciliteren bedrijfsleven in verduurzaming: zie 4 	<ul style="list-style-type: none"> 250.000 200.000 75.000 250.000 100.000 200.000 100.000 100.000 100.000 -
2	Meer gebruik van duurzaam opgewekte energie	1.000.000	<ul style="list-style-type: none"> - duurzame energie opwekken en uitdragen (bijv. ontwikkeling iconische locaties zoals energie(neutraal)park, energieneutraal zwembad; greendead grote zonprojecten, collectief warmte-koude netwerk) - stimuleren van duurzame energie bij evenementen - opwekking van duurzame energie in samenwerking met de regio - onderzoek naar mogelijkheden voor energie uit wind, biomassa en geothermie - bevorderen van meer aansluitingen op het stadswarmtenet 	<ul style="list-style-type: none"> 500.000 100.000 150.000 150.000 100.000
3	Gemeente gaat voorop in energietransitie	625.000	<ul style="list-style-type: none"> - reductie energieverbruik openbare verlichting - energiebesparingsplan voor de gemeentelijke organisatie: bestaande gebouwen en nieuwe ambtelijke huisvesting - coördinatie gemeentelijk energieverbruik 	<ul style="list-style-type: none"> 100.000 450.000 75.000
4	Duurzaam ondernemen vanzelfsprekend	205.000	<ul style="list-style-type: none"> - enquête onder ondernemers - jaarlijkse duurzaamheidsprijs - creëren van netwerk van bedrijven en kennisinstellingen met als doel verduurzaming - mobiliteitsmanagement voor bedrijven - maatwerk voor overstap naar duurzame mobiliteit 	<ul style="list-style-type: none"> 5.000 25.000 100.000 25.000 50.000
5	Transitie naar circulaire economie	325.000	<ul style="list-style-type: none"> - onderzoek en bevordering circulaire economie - plan van aanpak twee bedrijventerreinen en twee bedrijfssectoren - stimuleren van innovatieve projecten 	<ul style="list-style-type: none"> 25.000 200.000 100.000
6	Uitbreiding en verbinding groen voor biodiversiteit en recreatie	325.000	<ul style="list-style-type: none"> - aanjagen biodiversiteit in lopende groenprojecten - cofinanciering onderzoek en oplossen knelpunten flora- en faunanetwerk - bijennetwerk (ruimtelijk) 	<ul style="list-style-type: none"> 25.000 250.000 50.000
7	Bewoners vergroenen mee	225.000	<ul style="list-style-type: none"> - campagne ter stimulering van meer groen in de wijk - subsidieregeling groene daken en gevels 	<ul style="list-style-type: none"> 25.000 200.000

Nr	Doelstelling	Financiën	Gebaseerd op acties	Globale berekening
8	Biodiversiteit als uitgangspunt	32.000	- Natuurwaardenkaart en toegankelijk digitaal instrument voor de Bomenverordening - ondersteuning bij vergroening van schoolpleinen	25.000 7.000
9	Minder afval	150.000	- nieuw beleid - bevorderen uitbreiding inleverpunten - tegengaan voedselverspilling - bevorderen kansen voor circulaire economie	25.000 25.000 50.000 50.000
10	Minder zwerfafval	0	nvt	0
11	Minder restafval	475.000	- pilot omgekeerd inzamelen - verbetering grofvuil, pilot tweede milieustraat - communicatie en educatie over afval	350.000 100.000 25.000
12	Verschuiving naar duurzame en slimmere mobiliteit	500.000	- stimuleren fietsgebruik bij bedrijven (voor drie jaar waarvan 50% subsidie) - plan voor effectief en duurzaam OV, bijvoorbeeld Kennislijn - pilot bevorderen deelautobezit - voortzetten milieuzone 2017-2020 (communicatie, handhaving, verlenen vergunning en ontheffing gedurende 3 jaar à € 75.000) - duurzame stadsdistributie	100.000 25.000 75.000 225.000 75.000
13	Schonere lucht, betere gezondheid	175.000	- realisatie van meer openbare laadpalen - stimuleren elektrisch vervoer op het water, via laadpalen elektrische boten	150.000 25.000
14	Waterbestendige stad	200.000	- cofinanciering <i>Interreg 2 Zeeën project</i> klimaatadaptatie	200.000
15	Klimaatrobuuste stad	100.000	- in beeld brengen van de effecten van langdurige hitteperioden, bodemdaling en –verdroging, bodemverziltting en andere klimaateffecten plus de mogelijkheden om hierop te anticiperen	100.000
16	Duurzaamheid uitdragen en stimuleren	100.000	- organisatiekosten Platform Duurzaamheid en acties uit communicatieplan	100.000